

BENDA JUDIT

Terv és valóság

Mátyás király budai egyeteme, az „Academia Corviniana” falainak története a 18. századig

Rögtön egy kis pontosítással kezdem a tanulmányomat: az Academia Corviniana nevet valójában Toldy Ferenc orvos, irodalomtörténész használta először 1852-ben a Bibliotheca Corvina mintájára.¹ Mivel a feltételezés szerint a budai domonkos rend studium generalját fejlesztette volna Mátyás király egyetemé, így a nevet a szakirodalom többnyire mindkét értelemben használta.² Az egyetem tervezett létesítéséről fennmaradt egy részletes leírás Heltai Gáspár történeti munkájában, az 1575-re elkészült és Kolozsváron kiadott *Chronica az magyaroknac dolgairól* című művében. Az ízes magyarsággal megírt szöveget korábban többen leközölték, érdemes a jegyzetben megjelölt irodalmak valamelyikét elolvasni.³ Kulcsár Péter az Egyetemi Könyvtár Kaprinay-gyűjteményében talált egy datálás nélküli, feltételezhetően 1574 előtt (vagy talán az 1502 előtt) készült latin nyelvű kéziratot, amit magyar nyelvre fordítva Heltai felhasználhatott.⁴ Mivel a latin nyelvű forrás az első ismert és hiteles leírás a nagy tervről, a Kaprinay-gyűjtemény szövegének magyar fordítását idézzük.⁵

„Az Akadémia építésének leírása, melyhez Korvin Mátyás Budán hozzáfogott

A Duna mellett, ahol Buda alatt kiszélesedik, igen széles és mély alapokat emeltetett, anélkül, hogy bárkinek is jelezte volna, milyen munkát határozott el elméjében. Ám ő maga előre eltervezte magában az egész épületet, s hozzáértő mesterekkel már papírra is vettette a tervrajzot, melynek mintájára az örök emlékezetre méltó építményt fel kellett állítaniuk. Ezen két udvar szerepelt: az egyik, amelyik Bécs felé néz, feljebb - ez rendkívül hosszú; a másik kisebb, fele emennek. Amazt úgy tervezték, hogy három oldalról erős boltívekkel ellátott kamrák vegyék körül, melyek, szám szerint heten, egymáson nyugszanak, részint nyugatra, részint magára a városra és az alatt fekvő folyóra néző ablakokkal. A kamrák öt kerengőre nyílnak,

¹ PALUGYAY 1852. 26. TOLDY 1852. 21-22. TOLDY 1862. 25-27.

² A Bibliotheca Corviniana mintájára, mert az Academia Budensis nevet a préposti főiskola, vagyis az óbudai egyetem birto-
kolta.

³ HELTAI 1981. 393-395. TOLDY 1854. 533-535. SALAMON 1885. 324-326. BALOGH 1966. 150-151. FEUERNE 1974. 375-377. ÁBEL 1881. 37-39.
A Heltai krónika ősnymtatványában: https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0118-Rath_0027/?pg=365&layout=s
(letöltés ideje: 2023.09.27)

⁴ 1574-ben halt meg Heltai Gáspár, 1502-ben pedig Antonio Bonfini. FEUERNE 1974. 373. KULCSÁR 1971. 5-7. Kaprinay gyűjtemény,
B sorozat, 58. kötet, 81-85. (XIV. szöveg). Az eredeti szöveg olvasható a Hungaricana oldalain: https://library.hungaricana.hu/hu/view/B2_Coll_Kapr_B_058/?pg=83&layout=s
(letöltés ideje: 2023. 08. 11.)

⁵ SZÖGI 1995. 87-90.

melyeket a földtől a tetőig vezető széles lépcsők kötnek össze, - ezeknek olyan tágasaknak kellett lenniük, hogy befogadhassák az egész tanuló ifjúságot, mikor majd az előadásokat hallgatják. Hogy pedig mennél alkalmasabbak legyenek a kitűzött célra, falakat húzatva hét egyenlő térközre akarta felosztani a udvart, s mindegyik, eme válaszfalakkal nyert térség közepén oszlopot emelni, hogy aztán ennél állítsa fel a pulpust, melyről a különböző tudományok magiszterei kifejthetik véleményüket tanítványaiknak - oly módon, hogy az első oszlopnál a grammatika, a másodiknál a dialektika, a harmadiknál a rétorika, a negyediknél az aritmetika, az ötödiknél a zene, a hatodiknál a geometria, végül pedig a hetediknél a csillagászat nehézségeit magyarázzák meg e tudományok oktatói és doktorai. Mindegyik oszlop tetejét kristálylámpának kellett díszítenie, hogy - miután alkonyatkor meggyújtják - az oktatóknak és tanulóknak egyaránt fényt adjon, s még éjszaka is módot nyújtson a tanulásra. Továbbá úgy szándékozott az épület szerkezetét megépíttetni, hogy mindegyik udvarból 86 boltíves összekötő folyosón juthassanak a Dunához, hogy (engedelmet a szóért) könnyítsenek magukon. Ahol a nagyobb udvart el akarta választani a kisebbtől, oda tervezte a szabad művészetek doktorainak és magisztereinek lakásait, kamráikat és szobáikat úgy elrendezve, hogy napnyugat felé tekintő ablakaikból a nagyobbik udvar látsszon oszlopaival, a napkelet felé nézőkből a kisebbik udvar, végül pedig a dél felé fekvőkből maga a város. Ezekhez a lakásokhoz akarta hozzákapcsolni a kisebbik udvart, melynek nyugatra néző oldalán műhelyek, takaros kamrák és szobák vannak. Ezek közül az első szakaszt az orvosoknak, a másodikat a gyógyszerészeknek és seborvosoknak, a harmadikat a betegeknek kell elfoglalniuk olyan módon, hogy mindegyiküknek külön kamrák, szobák és műhelyek jussanak. A következő oldalon borospincék, kamrák, műhelyek és szobák, melyeket a háztartás ügyeit intéző sáfár és a szolgálatára rendelt emberek laknak. A gazdaság vezetőjének különböző borokat, söroket és nagy mennyiségű kenyeret is kell árulnia, mégpedig folyamatosan. A keletre elterülő rész közepén kapu van kiképezve, az ettől délre, a város felé húzódó térséget különféle mesteremberek házai ékítik, melyekben különféle eladó árúk állnak - azonban a mestereknek odaköltözniük tilos. Ami a másik irányban, a Duna felé terjedő részt illeti, éppen a kapu fölött igen szép kamrák és szobák díszítik, melyek az akadémia és az egész ország főfő iskolája rektorának használatára rendeltettek - az ő kötelessége az iskolák növendékei, magiszterei és doktorai legfőbb elöljárójának tisztét ellátni. A kaputól kissé távolabb, északra konyhákat, aztán pedig mindennemű hasznos célra szolgáló épületeket szándékozott elhelyezni - elhatározta ugyanis, hogy úgy gondoskodik az diákok kényelméről, hogy közülük negyvenezernek minden szükséglete biztosításuk, ne is kényszerüljön senki közülük ezek miatt a városba menni. Hogy ezt kivihesse, két oszlopot akart a kisebbik udvaron elhelyezni, melyekből csöveken folyik a víz, amelyet a nagyobbik udvarba is el akart vezetetni, hogy ott törjön elő, azután három különböző helyen ömöljön a Dunába. Az egész épületet azzal a rendeltetéssel tervezte el, hogy állandóan negyvenezer diákot fogadjon be kebelén. És mivel minden gondoskodását arra irányozta, hogy a diákok között a fegyelem csorbítatlanul fennmaradjon, gondosan ügyelni szándékozott arra, nehogy egynél is tör találtassék, továbbá hogy a konyhák és a közös gazdaság igazgatójának éléskamrái bőségesen nyújtsanak ételmezt és italt mindnyájuknak. Ezért úgy határozott, hogy a Duna folyónál a mészárosok számára is létesít egy telepet, akiknek házaival szomszédos lesz azok utcája, akik kenyérsütéssel foglalkoznak. Ebben is kereskedést kellett folytatniuk - azoknak, akik e céllal ide akarnának költözni, fényes kiváltságokat akart adományozni, hogy ily módon megfelelőbben biztosítsák az ott tartózkodó negyvenezer ember élelmezése. Végül arra, aki a rektori vagy sáfári tisztséget viseli, hatalmas birtokokat készült ruházni, melyek sokezeres jövedelemmel járnak - hogy ezáltal szépségben, jeleségben, méltóságban az egész világon ne legyen egyetlen ehhez fogható Athéneum sem."

A szöveg tehát magyarul először a Heltai Krónikájában jelent meg, mintegy függelékként illesztve a végére, a Mátyás királyról szóló mesék és mondák mellé.⁶ Bár a leírást sokan nem vették komolyan, azért akadtak olyanok, akiket megfogott a valóságossága. Az eredeti latin szöveggel kapcsolatban véleményem szerint felmerül a lehetőség, hogy valójában magától Bonfiniől származik, aki végül nem dolgozta bele a *Magyar történelem tizedei* című munkájába. Talán azért nem került be a művébe, mert az építkezés csak az alapfalak emeléséig jutott el, tehát nem lehetett méltató szavakat írni róla. A budai királyi palota Mátyás királyhoz köthető építkezéseinek, leginkább budai építkezések és a fehérvári bazilika leírása közé lehetne beilleszteni.⁷ A reneszánsz tervről Feuerné Tóth Rózsa írt 1974-ben hosszabb tanulmányt; a felépült épületről, vagyis a két királyi istállóról és környezetéről szóló történeti adatokat Balogh Jolán tette közzé.⁸ Úgy tűnik, hogy ezidáig senki nem azonosította a Duna-parti két hosszú gazdasági épületet (királyi udvar istállóit és terménytárolóit) a tervezett és a földszintjéig elkészült egyetem tömbjével, ezért most rám hárul ez a feladat. A királyi istállókról sok ábrázolás és leírás maradt fenn, amelyeket megpróbáltam összegyűjteni. Ezen kívül igyekszem bemutatni a korabeli indíttatást, ami motíválhatta Mátyást a nagyszabású iskolaépítésre Budán.

EGYETEMALAPÍTÁSI KÍSÉRLETEK ÓBUDÁN ÉS BUDÁN A KÖZÉPKORBAN

A középkorban az alapfokú oktatás a plébániai iskolákban folyt, ahol írást, olvasást, számolást és latin nyelvet tanítottak a diákoknak.⁹ Budán a Boldogasszony-, a Mária Magdolna- és a Szent Péter mártír plébánia, sőt talán a királyi kápolna is működtetett iskolát, ahová a város fiataljai járhattak.¹⁰ Akik komolyabban el akartak köteleződni a tudományok művelésére, azok az (ó)budai káptalan és a budai Domonkos-rend főiskolai szintű, de lényegében középfokú képzését vehették igénybe. Ezeket az iskolákat studium generaléknak hívták, ahol többnyire papok és szerzetesek oktatták a hét szabad művészetet.¹¹ A septem artes liberales első fokozata a trivium volt (grammatica, retorica, dialectica), amely a latin írás, olvasás, nyelvtan, szóbeli és írásbeli fogalmazás (például oklevélszerkesztés) tantárgyakat jelentette.¹² Aki ezt elvégezte literátus lett, és jogosulttá vált a quadrivium (aritmetica, geometria, astrologia, musica) tárgyainak, tehát a „reál” tudományok elsajátítására. Ha minden jól ment, ezt a két fokozatot két-három év alatt lehetett teljesíteni. Aki végzett, baccalaureatus (borostyánkoszorús) címet kapott, és továbbléphetett a magasabb szintű képzés felé. A studium generalékon ezen kívül logikát, természetismeretet és filozófiát, valamint teológiai alapvetést is tanítottak.¹³ A magasabb tudományokat a teológia, a jog és az orvoslás (theologiae, decretum et legum, medicorum) jelentette, és a végzés után elnyerhetővé vált

⁶ HELTAI 1981. 393-395.

⁷ BONFINI 1995. 870-871

⁸ FEUERNÉ 1974. 373-385. BALOGH 1985. 113. BALOGH 1966. 43; 92-95; 150-151.

⁹ SPEKNER 2016. 131-132. KUBINYI 1968. 208-216. A budai alap- és középfokú iskolákról, iskolát, vagy egyetemet végzett polgárokról lásd: KUBINYI 1968.

¹⁰ BLÁZY 2010. 51-76. KUBINYI 1975. 88-89., 182-184. A budai plébánia iskolájáról bővebben: MÉSZÁROS 1981. 16-20.

¹¹ A középkori egyetemekről jó összefoglaló: MIKONYA 2014.

¹² BALOGH-VADÁSZ 2020.

¹³ BANFI 1937. 93.

a magister artium (magiszter) cím. A tanulmányok típusától, hatékonyságától és az anyagi háttér bőségétől függően hat-tizenhat évig tanultak az ifjak. Úgy tűnik, hogy Budán a polgárcsaládok gyermekei csak egy-két évet végeztek az egyetemeken és a studium generalékon. Magiszter fokozatot szinte csak egyházi személyek szereztek, mivel az érvényesüléshez itthon nem volt szükség magasabb iskolázottságra.¹⁴

Budapest területén a középkorban két felsőfokú oktatási intézmény működött: Óbudán vélhetően csak néhány évtizedig, Budán a domonkos kolostorban viszont nagyjából kétszáz éven keresztül. Valószínűleg az (ó)budai társaskáptalan és oklevél-kibocsájtó hiteles hely rendi főiskoláját (studium generaléját) kívánta Zsigmond király továbbfejleszteni, amikor a 14. század vége felé egyetemi rangot adományozott neki. 1395-ben már működött az iskola, amikor IX. Bonifác pápa megengedte Szántai Lukács prépostnak, hogy amennyiben csanádi püspök lesz, mellette megtarthatja a préposti és az iskolai kancellári címét (officium cancellarie studii dicti oppidi Veteris Budensis).¹⁵ Az iskola azonban nem örvendhetett nagy népszerűségnek, mert 15. század elején már nincs adat a működéséről. Újra-alapítása 1410-ben történt meg Zsigmond király kérésére, XXIII. János pápa engedélyével:¹⁶ „... megalapította az egyetemet négy karral és felruházta azt a párizsi, bolognai, oxfordi, kölni egyetemek kiváltságaival, a doktorok, magisterek, tanulók javára. Egyetemi kancellárrá a mindenkori prépost lett a Szent Péter egyházból, illetőleg ennek akadályoztatása esetén küldöttje (cancellarius aut deputatus). Ő vizsgáztathat, a doktorátus és magisterium tisztességét megadhatja.” Az óbudai studium generalén bölcseleti (hét szabad művészet), jogi, orvosi és teológiai képzés folyt.¹⁷ Az egyetem tanárai Zsigmond király meghívására részt vettek a konstanzi zsinaton 1414-1418 között, az egyetem címere (?) pedig bekerült a zsinatról szóló Ulrich Richental által készített krónikába („Von der hohen schul zu Sundens in unger gelegte”).¹⁸ A *Sundens* valószínűleg elírás, és valójában a *S(igillum) Budensis*-t akarta jelenteni, csak Konstanzban rosszul másolták le egy pecsét feliratát. A lendületes kezdés ellenére továbbra sem lett Óbuda egyetemi központ, 1419. után már nincs nyoma működésének. Az intézmény a Szent Péter és Szűz Mária prépostsági templom közelében állhatott, a mai Fő tér szomszédságában.¹⁹

A budai Szent Miklós domonkos kolostor felsőfokú oktatási intézményének felállítását a rendi nagykáptalan rendelte el 1304-ben, ami az adatok szerint 1350-ben már biztosan működött.²⁰ Az iskolában bölcseleti, teológiai és filozófiai tanítás folyt, és a rendtagok csak akkor mehettek külföldi egyetemekre, ha elvégezték a hároméves képzést.²¹ Az 1478 és 1530 közötti időszakból több vezető (regens) és tanár neve maradt fenn a rendi feljegyzésekben. Mátyás király bizonyos adományokkal látta el, és újraalapította az intézményt. Emiatt hálálkodott Petrus Niger, az iskola

¹⁴ KUBINYI 1968. 208-209; 221; 225-227.

¹⁵ SZÖGI 1995. 63-65. (6. sz.) SZÉKELY 1968. 165-166. SZÉKELY 1996. 82-85. SZÉKELY 1997. 159-162. KUBINYI 1975. 89. SZEGEDI 2002. 30-75. BALOGH-VADÁSZ 2020. KLANICZAY 1984. 36-38.

¹⁶ SZÖGI 1995. 66-71. (8. sz.)

¹⁷ IMPLÓM 2017. 425.

¹⁸ SZEGEDI 2022. 57.

¹⁹ ALTMANN 1997. 67-72.

²⁰ BANFI 1937. 92-94. KUBINYI 1975. 178-179. ROMHÁNYI 1996. 36. IMPLÓM 424-432. A studium generale látogatásához szükséges előképzettségről: IMPLÓM 2017. 412-424. A tanárokról és a tanulókról: IMPLÓM 2017. 426-432.

²¹ IMPLÓM 2017. 413-414; 416-418.,

kancellárja az 1481-ben, Velencében kiadott *Clypeus Thomistarum* című kötet Mátyás királynak címzett ajánlásában.²² Niger, a studium vezetője és tanára, az iskolát *universale gymnasium*-ként, vagyis egyetemes iskolaként említette, ahol a szabad művészetek mellett filozófiát, teológiát és Szentírás tudományokat lehetett tanulni.²³ Az 1495-ben és 1507-évi nagykáptalan megerősítette statutumait és a benne folyó oktatást a bolognai egyetem mintájára, amihez nyolc Párizsban végzett tanárt is küldött Budára.²⁴ Az intézmény feltételezhetően Buda elfoglalásának első, sikertelen ostromáig, 1529-ig működhetett. Eleinte valószínűleg a kolostorépületben folyhatott az oktatás, majd a 14. században felépült a kolostortól északra fekvő telken a *studium generale*.²⁵ H. Gyürky Katalin, a kolostort feltáró régész az egyik pincével, illetve a felette emelkedő házzal azonosította az iskola épületét. A telken további épületek is voltak, amennyiben a főiskola tényleg ezen a helyen állt, véleményem szerint a többi házban is folyhatott a tanítás és a tanulók elszállásolása.²⁶

Bonfini szerint Beatrix királyné „modernizálta” Mátyás udvarát, régi hazájából vonzotta magával a humanista szokásokat, a mestereket és a tudományos embereket.²⁷ „Pannóniából második Itáliát akart csinálni. Mindenfelé felkutatta, idehozta valamennyi tudomány kiváló szakembereit. Kedvelte a csillagászokat, az orvosokat, a matematikusokat, a jogtudósokat; a mágusoktól és jósoktól sem idegenkedett; semmiféle tudományt nem vetett meg.” A király már régebben foglalkozott egyetemalapítási gondolatokkal, így a pozsonyi egyetem (*Academia Istropolitana*) rövid története (1465-1488?) is hozzá kapcsolódik.²⁸ A Vitéz János által „menedzselte” iskola azonban hamarosan bezárta kapuit, amikor a Vitéz János és Janus Pannonius által szervezett puccskísérlet kudarcot vallott, majd az intézmény kegyvesztetté vált. Ludovicus Carbo 1473-1475 körül írt, *Dialógus Mátyás király viselt dolgairól és dicsőségéről* című munkájában Ernuszt Zsigmond pécsi püspökkel beszélgetvén Ernuszt megemlítette, hogy a király annyira felbőszült az ellene szőtt összeesküvésen, hogy meg akarta tiltani, hogy a magyarok itáliai egyetemekre járhassanak és ott veszélyes nézeteket tanulhassanak. Klaniczay Gábor feltételezte, hogy a pozsonyi egyetem kudarca után a király már a budai domonkosok *studium generaléj*át kibővítve tervezte az új egyetem létesítését.²⁹ Ilyen előzmények vezethették tehát a királyt, hogy 1486 körül egy nagyobb egyetem-építési tervet gondoljon ki Budára.

A SZÖVEG ÉRTELMEZÉSE AZ ANTIK FORRÁSOK SZEMPONTJÁBÓL

Az egyetem-tervvel az utóbbi százötven évben már sokan foglalkoztak, általában a Heltai szöveget elemezve. Ennek értelmezése azonban igen nehéz, részben a kora barokk cirkalmas stí-

²² SZÖGI 1995. 82-84. (16. sz.) GRÜLL 1996. 209. (Kat. 203.). SZÉKELY 1996. 84. DOMANOVSKY 1939. 656. és 437. kép. BALOGH 1966. 691. KLANICZAY 1990. 604-606.

²³ ÁBEL 1881. 40-41. KUBINYI 1975. 179. Calepinus szótára szerint a *gymnasium* jelentése „iskola, gyakorló hely”. MELICH 1912. 140.

²⁴ ÁBEL 1881.41-46. IMPLÓM 2017. 429.

²⁵ H. GYÜRKY 1981. 82-90. H. GYÜRKY 1982. 261-263. VÉGH 2006. 67-68.

²⁶ A 18. század elején a kolostor és a *studium generale* romos falainak felhasználásával alakították ki a jezsuita gimnáziumot.

²⁷ BONFINI 1995. 869.

²⁸ CSÁSZÁR 1914. 7-99. IMPLÓM 2017. 425. E. KOVÁCS 2008. 173. BALOGH 1966. 691. RITÓOKNÉ 2002. 12-21. KLANICZAY 1984. 38-44. A pozsonyi egyetem működéséről, tanáiról és diákjairól: KLANICZAY 1990. 576-606. CARBO szövegének fordított, digitális változata: <http://carbo.mtak.hu/hu/05.htm> (letöltés dátuma: 2023.08.23.).

²⁹ KLANICZAY 1990. 604-607.

lus miatt, másrészt olykor úgy tűnik, mintha maga a szerző sem értené az építészeti egységek leírását. Heltai Gáspár Brodarics Istvánra hivatkozott, hogy tőle hallotta az egyetem tervét, és a püspöknél van a tervrajz: „Ezt hallottam Brodarics István püspektől, kinél vala az egész épületnek jedzésének a képe is.” Nincs okunk kételkedni abban, hogy a fiatal Heltai találkozott az idős Brodariccsal, de a tervrajzot valószínűleg nem látta, bár ezt nem is állította.³⁰ Heltainál a fenti mondat után következett az épület leírása, amely tulajdonképpen a Kaprinay-gyűjteményben található, 16. század elején (?) készült latin nyelvű szöveg szabad fordítása. Az épületleírás előtti király-dicsőítés és a végén található Duna-híd terve a latinban nem szerepel, ezeket Heltai szerkesztette össze. Ezzel ellentétben az eredeti latin szöveg figyelemre méltóan lényegre tör. Lászik, hogy egy antik műveltségű, jól fogalmazó szerző tollából származik. Az ismeretlen szerző elmondta, hogy az akadémia épületét maga Mátyás király tervezte meg és „hozzaértő mesterekkel” lerajzoltatta. Nem tudjuk, hogy csak alaprajz, vagy látványterv is készült-e, de a leírást olvasva inkább úgy tűnik, mintha egy többé-kevésbé részletes alaprajzot magyarázatokkal láttak volna el. Az Averlino-kódexet mint feltételezett mintát alapul véve készülhetett hozzá látványterv is, ami elkallódott. Véleményem szerint lehetséges, hogy a latin szövegváltozatot maga Bonfini írta, de mint fentebb említettem, végül nem került bele történeti művébe. Mivel tartalmilag mindkét szöveg ugyanarról a témáról szól, a továbbiakban egységesen írok róla.

A tervleírásban feltűnik egy antik forrás, Vitruvius építészeti traktátusának egy részlete. Az ógörög világban a katonai kiképzés alapját jelentő testnevelés (futás, birkózás, dárdahajítás, diszkoszvetés, ökölviadal) intézménye a gymnasium, vagy palaestra volt. Marcus Vitruvius, Augustus császárnak készített építészeti tankönyvében a palaestra egy falakkal zárt, széles, négyszögletes udvart jelentett, amelyet oszlopcsarnok vett körül, mellette pedig fürdőépület állt.³¹ Így írt róla: „A három oszlopcsarnokban pedig tágas exhedrákat kell kialakítani székekkel, amelyekben a filozófusok, rétorok és mások, akik a tudományokban gyönyörűségüket lelik, ülve vitatkozhatnak.” A latin szöveg elején található rész mintha ezt másolná „modernizált” változatban, a széles kerengőkben, oszlopok mellett álló tanárokkal, akik a szabad ég alatt oktatják diákjaikat. A hasonlóság nem véletlen, Hajnóczy Gábor szerint Mátyás király könyvtárában létezett egy kéziratos Vitruvius-mű is, amelyet Bonfini az Averlino fordításnál nem csak hogy használt, de ennek segítségével ki is javította a szöveg értelmezési hibáit.³² Antonio Averlino (latinosan Averulinus, önmagát Filarete-nek, azaz az *Erény kedvelőjének* nevező) firenzei építész Trattato di architectura című műve 1460-1464 között készült el, de csak 1472-ben adták ki.³³ Bonfini Mátyás király számára 1487-ben mintegy három hónap alatt olaszról latinra fordította. Antonio Bonfini egyébként 1486-ban érkezett Budára és haláláig (1502) itt élt, először a királyné felolvasójaként, majd a király történetírójaként dolgozott.³⁴ Averlino az ideálvárost, Sforzindát leíró művében a város központi terét és a sugárutak menti kisebb tereket hasonlóképpen jellemezte, mint amit

³⁰ Brodarics István (1471 k.-1539) és Heltai Gáspár (1510 k.-1574) Horváth János szerint 1531-1532-ben találkozhattak valamelyik szász városban. HORVÁTH 1953. 374.

³¹ VITRUVIUS 1988. 162.

³² HAJNÓCZI 1992. 30-32. HAJNÓCZI 1994. 39-47. MIKÓ 1994. 30-33.

³³ HAJNÓCZI 1994. 48-63. HAJNÓCZI 1992. 29-30.

³⁴ FEUERNE 1987. 12-16.

a Bonfini fordításban az egyetem Duna-parti kiszolgálórészénél olvashatunk.³⁵ A Sforzinda kisebb terein szalmát és fát, gabonát és bort árulnak, valamint itt kapnak helyet a mészárszékek, a baromfi- és halárusok helyei, valamint a kézműves műhelyek. Az egyetem leírásának végén is megtaláljuk a diák- jólétét szolgáló létesítményeket: a mészárszékeket, a kenyérszékeket, a borospincéket és a konyhákat.

Balogh Jolán először Chimenti Camicia firenzei építészhez kötötte az építkezés tervezését, aki Mátyás király szolgálatában állt 1479 óta, ám sírfelirata inkább vízmérnöki tevékenysége mutat: művei „Halastavak, vízvezetékek, fürdők és ... kolosszeumok ...” voltak.³⁶ Farbaký Péter pedig ezek mellett a királyi palotában készített famunkáit (kazettás mennyezetek, faburkolatok, loggiák, intarziás ajtószárnyak, homlokzatok) és a függőkert tervezését is nevéhez kötötte. Balogh Jolán feltételezése Camicia egyetem-tervezői tevékenységéről tehát megkérdőjelezhető. Balogh később Averlinonak, mint ötletadónak tartotta a falak tervezését, szerinte a leírás egy gymnasiu-mról, vagyis iskolával kombinált tornapályáról szólt. Az elképzelést Feuerné dolgozta fel tanulmányában, amelyben igyekezett a Heltai-féle és a latin szöveget Averlino traktátusával összevetni, és a tervet a kódex egyik fantasztikus toronyépületével azonosítani.³⁷

Hajnóczy Gábor joggal tette fel a kérdést, hogy a 15. századi humanista ideálváros tervekből miért hiányoznak az egyetemek, az egyetemi negyedek.³⁸ Úgy tűnik, hogy az antik szerzők műveire alapozó építésszek – bár többnyire egyetemet végzett, sőt sok esetben egyetemen tanító tudósok, paptanárok voltak –, lényegében „megfeledeztek” ezekről az intézményekről, pedig várostervezéseikben mégis erősen dominált a görög-római kultúra tisztelete és felélesztése. Az academia nevet viselő, de valójában az antik testgyakorló helyeket másoló palaestrák, gymnasiu-mok jelzik az oktatási intézmények helyét a városalaprajzokon. Hajnóczy szerint ezeket a humanista várostervezők arisztokratikus jellegű magániskoláknak álmodták meg. A latin szöveg utolsó szava az Athenaeum, amely valójában egy felsőfokú iskola, egyetem volt az ókori Rómában, amit Hadrianus császár alapított.³⁹ Grammatikát, retorikát, filozófiát, orvostudományt és jogot tanítottak benne az ifjaknak. Nagyméretű auditoriumában a hallgatók számára kétoldalt teraszos kiképzésű, ülőhelyül szolgáló lépcsősor húzódott, a tanítás a „küzdőtéren” folyt. A tanulást közkönyvtár segítette, a kényelmet egy kisebb fürdő biztosította. Maga a császár is szívesen hallgatta a latin és görög nyelven szónokló rétorokat és költőket, akik saját műveiket adták elő. Nagytermét, az auditoriumot alkalmanként bírósági tanácskozásra is használták.⁴⁰ A Róma egyeteméről szóló leírás Aelius Lampridiusnak, az Alexander Severus császárról szóló életrajzának 35. kötetében, a Historia Augusta császáréletrajz-gyűjteményben maradt fenn.⁴¹ Kulcsár Péter szerint Bonfini ismerte és használta a Historia Augusta szövegeit, így ismerhette az Athenaeum

³⁵ HAJNÓCZY 1994. 55. BELTRAMINI 2000. 92.

³⁶ BALOGH 1923-1926. 196-197. BALOGH 1985. 198-200. FARBAKY 2006. 220-241. FARBAKY 2008. 313-315.

³⁷ FEUERNÉ 1974. 373-383.

³⁸ HAJNÓCZY 2002. 67. 69-76.

³⁹ GREGOROVIVS 1897. 299-300. Kortársaival ellentétben Averulinus fontosabbnak tartotta a görög kultúrát a rómainál, ami tükröződik művében is. HAJNÓCZY 1994. 62.

⁴⁰ Az Athenaeum nagytermének egy részét nem rég régészetiileg is feltárták Rómában. EGIDI 2013. 3-16. SERLORENZI-EGIDI 2013. 192-198.

⁴¹ LAMPRIIDIUS 1924. 244-245.

fenti említését is.⁴² De egy másik forrást is ismert Bonfini, amiben felbukkant a római Atheneum, ugyanis Cassius Dio Róma történetének kötetét Itáliából hozta magával Budára.⁴³ Egyébként más is utalt a bölcsesség istennőjére a városban, mivel a palota udvarán, a Corvina könyvtár előtt állt Pallasz Athéné bronz szobrával díszített márvány kút.⁴⁴ Kulcsár Péter elemzése szerint Bonfini leírása a budai, esztergomi, fehérvári, tatai és bécsi építkezésekről valószínűleg több forrásra támaszkodik.⁴⁵ Az Averlino-fordítás egyes szavai és kifejezései is feltűnnek benne, de a Duna-híd említéskor valószínűleg Cassius Dio Római történetében olvasható Traianus-híd szövegének kliséit használta. Figyelemre méltó Kulcsár összegzése, miszerint Bonfini – bár sokáig élt Budán –, mégsem teljesen a saját tapasztalatait vetette papírra, hanem mintha „egy elméletileg megkonstruált ideát írna le, s azt illusztrálná a valóságból kölcsönzött elemekkel.”

A SZÖVEG ÉRTELMEZÉSE ÉPÍTÉSZETI SZEMPONTBÓL

A szövegben több következetlenség is található, melyek közül néhány azzal, magyarázható hogy antik mintát másolt az írója. A többinél viszont inkább a grandiozitás iránti igény látszik. A leírás különleges ötvözetét adja a humanista álmodozásnak, a hatalmi reprezentációnak és a tájékozatlanságnak. Úgy gondolom, hogy jófajta „magyaros” leírással van dolgunk, ahol a tanulók és tanárok napi ellátása (vásár, kenyérszék, mészárszék, bor- és sörárusítás, konyhák, éléskamrák, kézművesek boltjai, műhelyek, borospince, betegápolás, folyóvíz, szükségnek helye) nagyobb hangsúlyt kap, mint maga az oktatás. A fogyasztási javak részletezése tulajdonképpen egy reneszánsz városideál-terv térhálózatainak átfogalmazása az egyetemi viszonyokra, és talán nem tévedünk sokat, ha Averlino Sforzindáját véljük felbukkanni benne. A szöveg írója mintha még nem nagyon látott volna működő középkori egyetemet, viszont humanista olvasottsága nem kérdőjelezhető meg.

Az írás címe nem hagy kétséget afelől, hogy az egyetem építését Mátyás király rendelte el, sőt a tervezésben is oroszlánrészt vállalt (**1. kép**). A „hozzaértő mesterek” által elkészített tervrajz nyilván tükrözte a király nagyszabású elképzelését, amely negyvenezer diák és nem részletezett számú tanár, személyzet és szolgák elhelyezését tette lehetővé – elvileg, mert ez a szám nyilvánvalóan erősen túlzó. Bonfini Bécs városának méltatásakor megemlítette, hogy a város iskoláiban olykor hétezeren tanulnak, bár ez a szám az összes iskolára vonatkozott, nem csak az egyetemre.⁴⁶ Aurelius Brandolini Lippo humanista rétor, a királyi udvar tagja szerint Mátyás király úgy tudta, hogy a párizsi egyetemen húsz-harmincezeren tanulnak.⁴⁷ Ezek után nem tűnik olyan elképzelhetetlennek, hogy ezt a számot akarta túllicitálni a negyvenezres hallgatói létszámmal.⁴⁸ Az elképzelés, hogy a diákoknak az étkezés miatt ne kelljen kimenniük a városba, elég zavarba ejtő.

⁴² MIKÓ 1994. 30. KULCSÁR 1973. 24-25.

⁴³ FÖGEL 1927. 17.

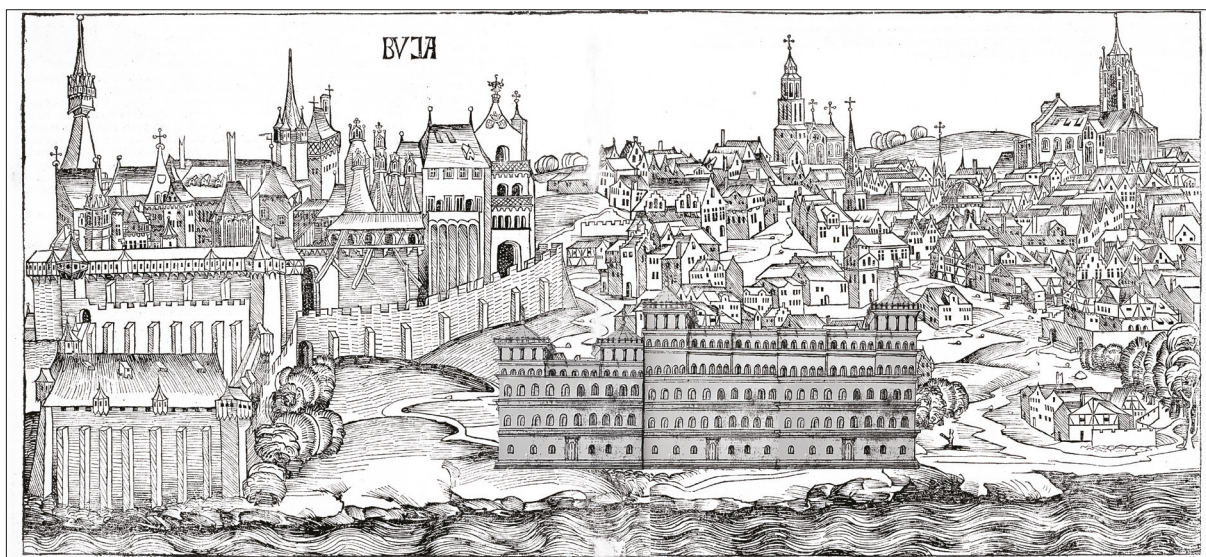
⁴⁴ BONFINI 1995. 870. BALOGH 1966. 145-146. BALOGH 1985. 229.

⁴⁵ KULCSÁR 1973. 136-141.

⁴⁶ BONFINI 1995. 818.

⁴⁷ ÁBEL 1881. 39-40. A számok szintén túlzóak.

⁴⁸ Egy kis játék a számokkal: ha a 40.000 fős diáklétszámot komolyan vesszük, akkor egy-egy tanteremben egyszerre 5714 diáknak kellett volna hallgatnia az előadást, ami ugyebár képtelenség.

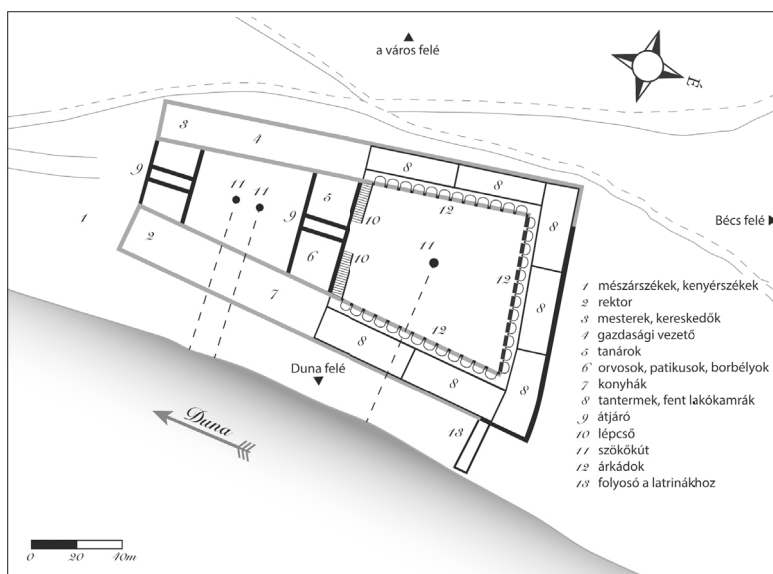

1. kép – Az egyetem elhelyezkedésének látványterve a Schedel-krónika Buda-ábrázolásának és az Averlino-kódex egyik épülettervének felhasználásával. Montázs (Tervezte: Benda Judit, összeállította: B. Jankó Melinda)

Fig. 1 – A visualization of the location of the university, using the Schedel Chronicle's sketch of Buda and a building plan from Filarete's tractate. Montage (Designed by Judit Benda, compiled by Melinda B. Jankó)

A középkorban a kolostorok klauzúrájában élő szerzeteseken és apácákon kívül nem volt szokás, hogy nagyobb tömegű ember önszántából a világtól elzártan éljen. A diákoknál lévő tör tilalma szintén antik toposz átvétele. Újabb furcsaság az égtájak téves használata. Az ismert irányokhoz képest 90 fokban el vannak forgatva, így észak helyett nyugatot, kelet helyett északot, dél helyett kelet és nyugat helyett déli irányt írt. Emellett viszont a valós irányokat, mint a Duna, a Bécs és a város (vagyis a palota és a castrum) helyesen használta a szerző.

Ha elfogadjuk azt a feltevést, hogy a későbbi királyi istállók valójában a tervezett egyetem-épület már megépült alapfalaiból lettek átalakítva, akkor felmerül a kérdés, hogy miért pont ezen a helyen létesítették. A helyszín a királyi palota, a Duna, Alhévíz külváros és a Váralja (suburbium, alsóváros) között található, királyi birtokban lévő terület volt. A Vízvártól (keleti falszoros) északra fekvő részen terült el a királyi kikötő partszakasza, a Váraljáig pedig királyi halászházak és vélhetően más, az udvar kiszolgálását biztosító személyek házai álltak. A falak építését valószínűleg kisajátítások előzték meg, és a Duna is – mint később látni fogjuk – fontos szerephez jutott. A terv egy nagyszabású, kétudvaros épületről beszél, bár nem mondja, de sugalmazza az alaprajz szabályosságát. A valóság azonban meglepően másféle lett, a tömb két hosszanti oldala hegyesszöget zár be, és a nyugati szárny északi fele kb. öt fok lejtéssel felkúszik a hegyoldalra. Ha megépültek volna a kereszt-szárnyak, két trapéz alakú udvar jött volna létre, és az északi szárnyat csak lelépcsőzéssel lehetett volna összekötni a keletivel és a délivel. Másik furcsaság, hogy a két épületszárny (vagyis a két istállóépület) nem szimmetrikus, kicsit el van csúszva egymástól. A nyugati szárny déli végéből nagyjából öt, a keleti szárny északi végéből legalább 15 méternyi „hiányzik”. Nem tudjuk, hogy ez miből adódott. Lehet, hogy a tervezett kereszt-szárnyaknak hagytak ki helyet. Az is nehezen magyarázható, hogy az újkori felméréseken láthatóan nem egyforma szélességű a keleti és a nyugati szárny, legalább 2-3 méternyi különbség van köztük.

2. kép – Az egyetem tervezett alaprajza és elhelyezkedése a Duna-parton a két istállóépület felhasználásával a Matthey-térkép (1743) alapján (Tervezte: Benda Judit, rajzolta: Duschanek Júlia)

Fig. 2 – The planned layout and location of the university on the Danube bank using the two stable buildings based on the Matthey map from 1743. (Designed by Judit Benda, drawn by Júlia Duschanek)

valós égtájakról írok, nem pedig a szöveg téves irányairól. A szöveg nem jelölte meg, hogy az öt szinten hogyan oszlottak volna meg a funkciók, így csak találgatni tudunk. Valószínűleg az első emeleten lett volna a hét tanterem, ahol a hét szabad művészetet tanítják.⁴⁹ A második emeleten tanulóterem, íróterem és a könyvtár, a harmadik-negyedik emelet a diákok szállása, a földszint vélhetően gazdasági (és tisztálkodó?) helyiségeknek adott volna helyet. A szöveg itt sajnos átváltott antikizáló stílusba, ezért szinte szabad ég alatt órákat hallgató ifjakról és lámpással megvilágított oszlopnál tanító magiszterekről olvashatunk. A kollégiumból kinyúló boltozott folyosót is terveztek, amelyen a hallgatók a Dunánál levő árnyékszékekhez juthattak volna.

A szöveg ezután áttér a középső átkötő szárny leírására, ahol a tanárok lakásait helyezték volna el. Úgy tűnik, hogy ez az épületrész a kollégiumnál alacsonyabbra készült, első emeletén az orvosok, a másodikon a patikusok és borbélyok (seborvosok), a harmadikon pedig a betegek lakásai, szobái lettek volna. A kisebb tömb castrum felőli (nyugati) oldalára gazdasági funkciók kerültek: kézműves műhelyek, borospincék, pékségek, konyhák, éléskamrák, a felügyelő és a szolgák lakásai. A déli (Tabán felőli) oldalon lett volna a főbejárat, a hegy felőli oldalán szintén a gazdasági részhez tartozó kalmárok boltjai és raktárai helyezkedtek volna el. A Duna felőli oldalon viszont az egyetem rektorának reprezentatív lakása terült el, aki a terv szerint az ország összes (?) iskolájának a vezetője is lett volna egyben. Emellett konyhák és más, meg nem nevezett „hasznos célra szolgáló” helyiségeket és a gazdasági vezető szállását helyezték volna el. Az épület emeleteinek számát csak sejteni lehet (az orvosok, patikusok stb. felsorolása alapján), három vagy

⁴⁹ Bonfini a budai palotánál is kettős kerengőről beszélt. BONFINI 1995. 870.

⁵⁰ TOLDY 1862. 26.

négy szintesnek tervezhették. Itt viszont egy pinceszint is megjelent (borospince), ami a kollégiumi tömbnél hiányzott. A kisebb tömbnél nincs szó belső folyosóról, úgy tűnik a nagyobb tagoltság miatt itt külön-külön lépcsőházon keresztül lehetett volna megközelíteni az egyes épületrészeket. A nagy bejárat kapuja „kelet”, vagyis valójában dél felől nyílt volna, kisebb bejáratú ajtókról nem szól a szöveg. Azt sem tudjuk meg, hogy a diákok honnan jutottak volna a belső, nagy udvarban lévő tantermeikhez és szállásaikhoz. A két tömb zártsága miatt feltételezhető, hogy a déli főbejáraton át, a kisudvaron keresztül haladva, a középső keresztzárny alatt lévő átjárón.

A diákok kényelmét szolgáló infrastruktúra nem csak az élelmezésben nyilvánult volna meg. A kisebb udvaron két, a nagyobb udvaron egy szökőkút, vízvezetéken bevezetett friss és csatornával a Dunába csorgatott használt víz jelentette ebben az esetben. Az nem derült ki, hogy maga a vízmű milyen elven és hol működött volna. Az említett kristálylámpás oszlopon álló lámpa, vagyis kandeláber lehetett, amelyen mécses vagy gyertya adja a fényt egy üvegbúra védelmében.⁵¹ Az illemhelyhez való eljutást segítő folyosó leírása az Uffizi palotához tartozó Vasari-folyosó, és az urbinói palota függőkertje fedett folyosójának képét idézi. Úgy gondolom, hogy a 86 boltívű folyosó inkább a belső udvar kerengője volt, a Dunához nem lett volna szükség ilyesmire, hiszen az épület közvetlenül a folyó mellett terült el. Az árkádos folyosó kialakítása egyébként nagy divat volt a 15. századi városi építészetben, mert lehetővé tette a polgárok időjárástól független közlekedését.⁵²

A budai egyetemen úgy tűnik, hogy csak a hét szabad művészetet (*septem artes liberales*) oktatták volna, mert teológiai, orvosi vagy jogi karról nem tesz említést. Ábel Jenő is észrevette, hogy az egyetem leírásánál nincs szó karokról (orvosi, jogi, teológiai), így valójában „csak” egy *studium generálét* építettek volna fel.⁵³ Persze, ennek némileg ellent mond az, hogy a leírás külön szárnyat szánt az orvosok, borbélyok, patikusok, betegek számára. Ezt értelmezhetjük úgy, hogy az egyetem orvosi kart is szándékozott felállítani. A teológiai kar léte nem vitás a domonkos kolostor királyi dotálása és a bécsi párhuzam miatt, és vélhetően a legtöbb beiratkozott hallgatója a jogi karnak lett volna. Sok minden hiányzik még a leírásból, például a diákok fürdője, a fűtés módja, a termek bútorzata, de legfőképpen egy közkönyvtár és egy kápolna, amely minden egyetemnek nélkülözhetetlen része volt.

VELT HELYSZÍNEK ÉS VALÓS ÉPÜLET-ANALÓGIÁK

Az épület lokalizálására korábban több megoldás is született.⁵⁴ Salamon Ferenc Lágymányosra, Siklóssy László a Vízivárosba, Feuerné a Víziváros középső részére, a Fő utca-Iskola utca-Lánchíd- Batthyány tér közötti területre próbálta helyezni. Kulcsár Péter a latin szöveg olvasata miatt Óbudát valószínűsítette. Balogh Jolán nem foglalt állást a témában, de nem értett egyet azokkal, akik a palota keleti oldalán vélték létét, hiszen ott a királyi istállók álltak. Valójában

⁵¹ FEHÉR 1965. 3-6. BALOGH 1966. 100-101; 442. BALOGH 1985. 115. 144-145; 420. FARBAKY 2001. 207. A királyi palota bronz kandellábeireiről: BONFINI 1995. 870.

⁵² HAJNÓCZI 1994.

⁵³ ÁBEL 1881. 37-41.

⁵⁴ KULCSÁR 1971. 5. BALOGH 1985. 200. FEUERNÉ 1974. 384. SALAMON 1885. 321-339. SIKLÓSSY 1985. 13-17.

egyikük sem azonosította egymással a palota alatt épült két hatalmas királyi istálló és az egyetem tervezett épületét.

Azt az ötletet, hogy a két hosszú ház eredetileg is gazdasági épületnek épült volna, nyugodtan elvethetjük, hiszen egy istállóhoz nem lett volna szükség két méter széles falakra, amelyet ráadásul még támpillérekkel is megerősítettek. A titokzatoskodás, vagy információhiány azonban másfajta építményt is jelenhetne, mégpedig egy fegyvertárat.⁵⁵ A terv leírása és az alaprajz ugyanis nem teljesen fedi egymást, ezért talán Mátyásnak más szándéka is lehetett vele. A nagyszabású épületet esetleg át lehetett volna alakítani egy kiserődde, de pont a megközelíthetetlen elhelyezkedése miatt ennek nem sok értelme lett volna. Mind a latin, mind a Heltai szövegben megjelenik a fordulat, hogy a budai falak felépítésekor „nem tudta senki, mit akart”. Ez jelentheti egyszerűen azt is, hogy mivel nem tartózkodott Budán, az építkezést ugyan elrendelte, de nem volt olyan ember, aki érdemben felvilágosítást tudott volna adni az alapozások céljáról.

A két istállóépület hegyesszöget bezáró, a Vár és a Duna közötti elhelyezkedése több szempontból is megmagyarázható. Nyilvánvalóan minél nagyobb területet akartak kihasználni, de a terepadottságok miatt ezt némileg módosítani kellett. Siklóssy László szerint a Fiarete által megálmodott Sforzinda ideálváros kör alakú alaprajzát, sugárútjait is számításba vették, így értelmet nyert a furcsa alaprajz.⁵⁶ Ehhez hasonló megoldást találunk ifjabb Antonio da Sangallo Erődített város című 1507-ben készült részlettervén, amely egy kör alakú, ideális város alaprajzának egy kis részletét, pontosabban városfalhoz közeli, külső, kettős háztömbjét mutatja.⁵⁷ A háztömb hegyesszögű, kétudvaros kiképzése, a kis udvarba nyíló főbejárata, a két udvar méretének egymáshoz való aránya, az udvarokat körülvevő házsorok meglepő hasonlatosságot mutatnak a budai egyetem-tervvel. A külső, nagyobb udvar felirata a rajzon *fantorio*, azaz a gyalogság, a belső kisebb *kavalli*, vagyis a lovasság laktanyája. A szimmetrikus, sokszög alakú ideálváros lényegében minden korabeli várostervben megjelent, Averlino is szívesen alkalmazta, így Bonfininek sem jelenthetett újdonságot.

Az antik görög, és ezek mintájára épült római kori lakóházak idealizált alaprajza felbukkant a Bonfini által is ismert római kori építész Vitruvius művében.⁵⁸ Az alaprajz szerint az épületek két, egymásba nyíló tömbből állnak, amelyek belső udvaros elrendezésűek. Az utcai tömb udvarának neve *atrium* volt, ebből nyíltak a lakókamrák, itt nem állítottak oszlopokat. A belső udvart körülvevő tömb a *peristilium* volt, ami nevéhez híven az udvart keretező oszlopsort is jelentette. Ezek tartották a lakókamrák felől meghosszabbított tetőt, ami így fedett folyosót formázott. Az *atrium* kamráiban a család, a *peristiliumban* vendégek laktak. Úgy gondolom, hogy a budai egyetemterven ezeket az építészeti jellegzetességeket is fel lehet fedezni. Nem kis részben az antik minták átvételével, a 15. század középse harmadában Itáliában terjedt el az egységes alaprajzú, szimmetrikus elrendezésű, középudvaros, boltozott körfolyosós paloták építészeti divatja. A firenzei Medici-Riccardi palota, a római Palazzo Venezia, az egykori firenzei Palazzo del Banco

⁵⁵ Hasonló, de egyudvaros alaprajza van az innsbrucki Zeughausnak (Arsenal), amelyet I. Miksa császár építtetett 1500-1505 körül.

⁵⁶ SIKLÓSSY 1985. 19.

⁵⁷ HAJNÓCZI 1994. 52-55; 196. 17. ábra

⁵⁸ VITRUVIUS 1988. 170-177.

3. kép – A velencei Fondaco dei Tedeschi belső udvara Raphael Custos rézmetszetén, 1616 (Kupferstichkabinett Berlin. Forrás: Wikimedia Commons / Jaspe / CC0 1.0) / **Fig. 3** – The inner courtyard of the Fondaco dei Tedeschi in Venice, etching by Raphael Custos, 1616 (Kupferstichkabinett Berlin. Source: Wikimedia Commons / Jaspe / CC0 1.0)

1506-ban, egy tűzvész után újjáépült palotát nagy forgalomra tervezték, ezért a könnyen bejárható alaprajz, és a helyiségek egymástól független megközelíthetősége a tervezésekor alapkövetelmény lehetett (**3. kép**). Ezt segítette elő az öt szint, a reneszánsz árkádsoros körfolyosó, a széles lépcsőház és a számos árutároló és lakókamra. A szigetszerű beépítés miatt minden kamrának kifelé az utca felé és a belső udvar felé is nyílt ráccsal védett ablaka, valamint az ajtók fölötti bevilágító ablak is biztosította a szellőzést. Az udvar közepén szökőkút állt, az épület kapualjába szekerekkel is be lehetett hajtani. Tervezője az augsburgi származású Hieronymo Thodesco volt, a homlokzatot Giorgione és Tiziano freskói díszítették. A fenti épületek szerkezete nagyon emlékeztet a tervezett budai akadémiaéra, ami nem csoda, hiszen egy korszakban, azonos építészeti elvek alapján készültek.

Petrus Niger művében, a Clipeus Thomistarumban, vagyis a Tomisták pajzsa című teológiai vitairat ajánlásában leírta, hogy a király Budán egyetemet, azaz universale gymnasiumot alapított, amelyben filozófiát és teológiát oktattak.⁶² Úgy tűnik, hogy 1481-ben Mátyás „még csak” a domonkosok studium generálóját kívánta felfejleszteni egyetemi fokozatúvá. A domonkos rend és a főiskola működése végül ugyanúgy összefonódott, mint Bécsben. Mátyás király 1485-ben elfoglalta Bécset, és haláláig elég sok időt töltött ott. Tulajdonképpen saját szemével is láthatta a bécsi egyetemépületet (Collegium ducale), bizonyára többször járt benne, az iskola vezetőségével pedig jó kapcsolatot ápolt. Például még az ostrom alatt az egyetem két tanárt küldött követségbe a ki-

Mediceo, a firenzei Palazzo Vecchio reneszánsz átépítése, az urbinói és a gubbiói Palazzo Ducale palotatömbjei is szép példái az árkádos udvar kialakításnak és térszervezésnek, amely még a budai királyi palota díszudvarának megtervezésében is visszaköszönt.⁵⁹

Bierbauer Virgil a Heltai-féle szöveget olvasva felismerte, hogy Averlino ideálvárosának egyik megvalósult épülete, a milánói Ospedale Maggiore körfolyosókkal tagolt, tízudvaros, hatalmas tömbje mennyire hasonlít rá.⁶⁰ Hasonló kialakítása van a velencei német távolsági kereskedők lerakatának, a Fondaco dei Tedeschi-nek is.⁶¹ Az 13. századi előzményekkel rendelkező, de

⁵⁹ FARBAKY 2001. 205-213. FARBAKY 1988. 143-160.

⁶⁰ BIERBAUER 1938. 137-142. és 1-2. kép

⁶¹ BARBON 2005. 1-6. Sajnos a legújabb felújításkor nem a középkori, hanem az 1930-as évek-beli vasbeton-szerkezetes beavatkozás építészeti látványát valósították meg, a megmaradt eredeti részek bemutatásával.

⁶² ÁBEL 1881. 40-41. KUBINYI 1975. 179. Az eredeti szöveg: SCHWARZ 1481. <https://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=25907> (letöltés ideje: 2023. 09. 18.)

rály táborába, hogy a város megadásáról egyeztessenek.⁶³ Képviselőik a város meghódolása után, a király és Beatrix királyné ünnepélyes bevonulásánál is jelen voltak. Az uralkodó később a Szent István dómban fogadta az egyetem követeit, és megerősítette az intézmény kiváltságait. 1486-ban az egyetem rektora és a dékánok Pozsonyban, 1489-ben pedig Budán látogatták meg Mátyást, hogy kieszközljék az intézmény fenntartói díját. 1489. március 25-én pedig a domonkosok és az egyetem tanárai előtt egy nyilvános vitán a király felszólalt a pápaság tekintélyének védelme érdekében. A bécsi egyetemet még IV. Rudolf herceg alapította 1365-ben, a Pfaffenstadt (Papváros) városrészben, amelyet párizsi mintára egyetemi városnak terveztek megépíteni.⁶⁴ A nagyszabású terv a herceg halála miatt megghiúsult, az iskolát végül a domonkos kolostor szomszédságában, a Stubentor kapu mellett emelték III. Albert hercegsége idején 1385-ben. Az egyetemen először a hét szabad művészet tárgyait kellett elvégezni, utána lehetett választani a jogi, orvosi és teológiai fakultás között. A Collegium ducalenak három fő épülete volt (aula, universitát, collegium), de kápolna, könyvtár (liberey) további diák-házak (bursa), és diák-ispotály is a tanulók rendelkezésére állt. A bécsi egyetemmel ápoltt jó kapcsolatok és az alaprajz hasonló elrendezése miatt úgy gondolom, hogy Mátyás király erős humanista indíttatásra (Bonfini is 1486-ban kezdte meg szolgálatait a budai udvarban), de a konkrét bécsi példa alapján próbált Budán egy nagyszabású egyetem-komplexumot létrehozni.⁶⁵ Az építkezés kezdete legkorábban 1486-ra tehető, és 1490 után, a király halála miatt leállt. Az egyetem felépítése megghiúsult, a már fennálló falakat más célra, gazdasági épületként hasznosították.

A FALAK „MÁSODIK ÉLETE”: KIRÁLYI ISTÁLLÓ ÉS CSŰR A KÖZÉP- ÉS A TÖRÖK KORI ÍROTT FORRÁSOKBAN ÉS ÁBRÁZOLÁSOKON

A királyi palota és a Duna közötti terület egy része, valószínűleg az udvar 14. századi ideköltö-zése óta királyi birtokban volt.⁶⁶ A 14. század második felétől fokozatosan benépesült a terület a királyi hajósok, révészek, a királyi halászok és talán a királyi udvar szolgálónépeinek lakóhá-zaival. A palota alatt, a két völgyzárófal (kortina) között húzódott egy nagyméretű gazdasági udvar a Vízvár (Wizwar, Keleti falszoros, ma Öntőház udvar). Tőle északra, a mai Lánchíd utca déli végén terült el a királyi kikötő, vagy másképp „régirév”. Buda Váraljának (suburbium) legdélibb részén feküdt a Halász utca. A középkori Halász utca és a Vízvár között épült fel két nagyméretű épület, valószínűleg még mindig királyi területen. Feltételezem, hogy a később istállóként, csürként, fegyver- és élelmiszertárként használt hosszú házak eredetileg a Mátyás által alapítani vágyott budai egyetem falai voltak.

⁶³ FRANKÓI 1876. 18–20. BALOGH 1966. 646–647. SZENDE 2008. 382.

⁶⁴ MÜHLBERGER 1996. 14–25.; Universität Wien. 650 plus – Geschichte der Universität Wien. https://geschichte.univie.ac.at/de/letöltés_ideje:2023.08.29. https://geschichte.univie.ac.at/de/letöltés_ideje:2023.08.29. Az egyetem épületegyüttése Bonifaz Wohlmut térképén (1547): https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/55/Map_Vienna_1547.jpg A térkép átrajzolt, magyarázó változata: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9d/BERMANN%281880%29_p0455_Plan_der_Wiener_Universit%C3%A4t_und_Studentenquartiere.jpg

⁶⁵ FEUERNÉ 1987. 13.

⁶⁶ VÉGH 2006. 91–92; 111–112. SZAKÁLY–SZÜCS 2005. 44. (I/131); 47. (I/259); 50. (I/330); 89. (II/628). BALOGH 1985. 112–113. GEREVICH 1966. 254.

A két hosszú ház története elég jól adatolható: úgy tűnik, hogy Ráskai Balázs, Mátyás király udvarbírója építtette 1486 után.⁶⁷ A „Császár Mihály naplója” című, 1525-ös keltezésű kéziratban ugyanis Császár Mihály álnév alatt, vélhetően Batthyány Orbán kincstartó sorolta fel elődjének, Ráskai Baláznak hivatali ideje alatt elkövetett visszaéléseit. Ebben olvasható többek között, hogy Ráskai építtette „Insuper stabulum unum Bude regium ...”, vagyis „továbbá egy királyi istállót Budán”. A mintegy harminc évvel későbbi visszaemlékezés valószínűleg már nem tud az egyetemépítési tervről. Bár Mátyás királynak számos lova, kocsija, szekere és lovásza volt, a fentieken kívül nincs rá adat, hogy ezeket az épületeket már istállónak használták volna.⁶⁸ Minden esetre a lovak és szekerek tárolására nem lett volna szükség két méter széles falakra. Mátyás halála után, II. Ulászló uralkodása elején az épületeket átalakították (földszinti falait felhúzták, tetőzetét megépítették), és 1494-ben már királyi istállóként és terménytárolóként használták.⁶⁹ Az istállók élén a főlovászmester állt, a tényleges irányítást azonban a helyettese, az al-lovászmester végezte. A lovak, kocsik és szekerek körüli munkát 50-70 ember, lovászok és kocsisok végezték, akik bérüket és munkaruhájukat a kincstartótól kapták. II. Lajos korában szaktudásuk alapján szakosodtak is, a német és magyar lovászok, a versenylovakkal foglalkozók, a lóidomárok, a kocsisok és a kengyelfutók mind más-más bérezést kaptak. A lovak és az udvari kocsik díszes felszerelését budai mesterek, szekérgyártók, kovácsok, szíjgyártók, kötélverők, sarkantyúsok, posztósok, szabók, gyöngyfűzők, ötvösök és kosárfonók készítették. A lovak számát nem ismerjük, a legtöbbjük „magyar” és „székely” ló volt. Különösen nagy becsben tartották a török (arab) és a szíriai lovakat. A hátasok zabot, szénát és szalmát kaptak, valamint nyilván a Dunához jártak le inni. Az épületet terménytárolónak is használták, amit a korszakban Csűrnek is neveztek.⁷⁰ A csűrben (Chwr) kovácsok is dolgoztak, 1494-ben Jakab mester ágyútalpaknak készített itt vasalásokat.⁷¹ Sánta, vagy Tímár Farkas mészárosmester és Dékány Ágoston az 1510-ben a Duna mellett a Csűr (Chir, Chyr), vagyis a királyi magtárak környékén lakott.⁷²

A királyi istállók később tájékozási pontként és harci cselekmények elbeszélésekor bukkan fel az írott forrásokban. Szerémi György így említette meg az épületeket az 1541-es ostrom alkalmával:⁷³ Szelim szultán hajóhidat építtetett a Dunán a rév mellett, a budai vár alatt, amelyen nyolc napon keresztül vonult át a török sereg. „És a császár már ott állt a királyi felség istállójánál, s mi a várból csodálkozva szemléltük őt.” Paolo Giovio (Paulus Jovius) itáliai püspök, orvos és történetíró, a *Historiarum* című művében korabeli kéziratok forrásokat és elbeszéléseket foglalt össze az 1541-évi magyarországi eseményekről.⁷⁴ A város elfoglalásáról írott szakaszban említette meg, hogy a palota alatt álltak a királyi istállók és a régi kikötő „egy akkora helyet közrefogva, mint amekkora odafönt a palota teljes szélessége volt”. A hasonlat abban az értelem-

⁶⁷ KUBINYI 1964. 84-85., 94. GEREVICH 1966. 254. 8. jegyzet. Ráskai Balázs 1484-től udvarbíró, 1490-1505-ig budai várnagy. VÉGH 2006. 289. A naplóról: KUBINYI 2005. 174-175.

⁶⁸ CSÁNKI 1884. 142-146.

⁶⁹ SOLTÉSZ 1905. 44., 80-85. FÖGEL 1913. 146-151. FÖGEL 1917. 135-139.

⁷⁰ VÉGH 2008. 66.; BALOGH 1966. 93-94.

⁷¹ KUBINYI 1975. 122. SOLTÉSZ 1905. 44.

⁷² SZAKÁLY-SZÜCS 2005. 67. (II/40); 74. (II/223); 144. (II/452). VÉGH 2006. 115., 122.

⁷³ SZERÉMI 1961. 198. Németül: BALOGH 1966. 92.

⁷⁴ KASZA 2021. 164.

ben is figyelemreméltó, hogy a királyi palota is egy belső kisebb, és egy külső nagyobb udvarra tagolódott, az épületegyüttes alakja pedig szintén hegyesszöget zárt be. Wolfgang Lazius bécsi orvos, egyetemi tanár és történétíró 1541-ben, Buda ostromakor jelen volt Roggendorf táborában, így személyesen is látta az eseményeket.⁷⁵ Az erődítmény bemutatásakor megemlítette, hogy a Dunához lefutó kortinafalak között lehetett vizet hozni a várba (vízhordófolysó), amely a „királyi istállók nagyszerű épülete mellett emelkedik.” Verancsics Antal esztergomi püspök és történétíró ízes magyarsággal megfogalmazott művében részletesen leírta az 1541-ben történt budai hadmozdulatokat.⁷⁶ A városba betörő törökök előzönlötték az utcákat, a bírót elfogták, és megparancsolták neki, hogy szólítsa fel a lakosságot az azonnali menekülésre. Azután pedig akit bent találtak a városban „az olyanokat nem bocsátják vala sehová, hanem vár alatt Duna mellett az Mátyás király csűriben, avagy istállójában, akarjuk mondani, behajtják vala mindnyájokat. És hogy immár mind ott benn szorultak volna, megfosztanak kegyetlenül, kárr is a morhájukban is nagyot vallának, hogy így hertelen ki Budából kellene menni. Azután őket mezítenül elbocsáták, hajtva és szidva.” Hans Sachs nürnbergi mesterdalknok és költő a város 1541-évi megszállásának történetéről verses elbeszélést írt, amit Buda ostromának illusztrációjaként Erhard Schön ismert Buda-metszete alatt nyomtattak ki.⁷⁷ Roggendorf ostromának leírásánál új információt osztott meg velünk az eseményekről: „Ám a Barát a városból / Kilőtt hat erős ágyúból. / Barát új kár okozója: / Lángol király istállója.” A Barát Martinuzzi Fráter György váradi püspök, aki Török Bálinttal együtt a vár védelmét irányította. Igyekezett az ostromlókat távol tartani, de úgy látszik, egy ágyúgolyó eltévedt a harcok közben. Florian Rabucher, aki szintén ott volt egy ideig Roggendorf táborában, így írt az istálló épületéről⁷⁸: „A barát eközben heves tűz alá vette a Dunát; a király istállóját lángba borította, melynek fénye a Dunát is bevilágította.” Egy ismeretlen tudósító által feljegyzett esemény jelent meg egy korabeli újságban augusztus 21-ről.⁷⁹ „Ekkor azonban a barát hat lövést adott le a Dunára, a királyi istállóknál pedig nagy tüzet gyújtott, hogy világozás borította be az egész folyót. Megtámadta a kifutó hajókat, és erősen lőtte őket.” A tüzet valójában nem egy eltévedt bomba okozta, hanem egy szerencsétlen ötlet. Fráter György az istállókból kihordatta a bent lévő szénát az udvarra, és meggyújtatta, hogy az éjszakai harcok során lássanak a sötétben. Ennek a tűznek a továbbterjedése okozhatta épület leégését. A nagy tüzet ábrázolja Erhard Schön-nek a város ostromáról szóló metszete is.⁸⁰

1587-ben Reinhold Lubenau német követet végigvezették a castrumban és Váralján is.⁸¹ A palota mellett egy nagy istállót látott, amelyben akár száz ló is elfért volna, de a romos épület állapota siralmas látványt nyújtott. Az erődítmény első, könnyűszerkezetes változata Ibhamim Pecsevi és Kjátib cselebi történétírása szerint 1601. táján készülhetett.⁸² „A múlt esztendőben,

⁷⁵ KASZA 2021. 127.

⁷⁶ KASZA 2021. 290.

⁷⁷ KASZA 2021. 262.

⁷⁸ KASZA 2021. 251.

⁷⁹ KASZA 2021. 257.

⁸⁰ GÖDÖLLE 2017. 180. („a király völgyében levő tűz”), 178. 19. kép jobb felső sarok. Köszönöm Sudár Baláznak a forrás értelmezését.

⁸¹ BALOGH 1966. 92.

⁸² KARÁCSON 1916. 169. 339.

mikor a boldogult Buda őrzője, az istállóknál sövényből, vesszőfonásból és erődítményszakaszt készíttetett és a két istálló között lévő nagy kaput elzáratta s a Vízi-kaputól lefelé vezető úton két oldalon sövényfonású töltést készíttetett.” A Mankiskusi Muhammed pasa által elrendelt erődítmény a kikötő biztonságát és védhetőségét növelte. Tizenöt éves háború során 1602-ben Russwurm tábornok a császári hadak élén megpróbálta visszafoglalni Budát a töröktől. Istvánffy Miklós történetíró leírta, hogy a királyi istállók (ad stabula regia) mellett álló Vízvár megsérült az ostrom során.⁸³ Bocatius János kassai bíró 1605-ben járt a városban a tizenöt éves háború után.⁸⁴ Városnézése során egy boltozott, istállóépületről (testudineatum ex quadratis lapidibus) beszélt, amelyet maga Mátyás király nagy költséggel építtetett. Heinrich Ottendorf követ 1663-évi útleírása szerint Izabella királyné emeltette a segítségül hívott törökök számára. Egy ismeretlen nevű török személy leírása szerint a 17. század közepe táján az istállók elég romos állapotban voltak, ezért szükségessé vált a renoválásuk.⁸⁵ „Mint hogy a Királyistálló (kral ahoři) néven ismert nagy istállók közepe és összes gerendája régóta közel áll a pusztuláshoz és csak négy fala maradt, teljes egészében megcsináltatott, a teteje befedtetett, szépen megjavítottatott, megépíttetett és felújítottatott.” Christian von Wallsdorf német utazó 1664-ben kiadott útleírásában megemlítette, hogy néhány éve látott Budán.⁸⁶ „... a királyi istállók alatt egy óriás szemekből kovácsolt vaslánc hever a parton. Ezzel a közlekedést zárták el valaha a Dunán, a víz alatt. A lánc egyik felét a mieink 1602-ben magukkal hozták. Másik fele azonban most is ott hever az említett királyi istálló alatt ...”. Érdekes, hogy a megmaradt láncdarab sem a hadi jelvényeket gyűjtő törököknek, sem az alapanyagokat másodlagosan is felhasználó helyi kovácsoknak nem kellett. Evlia cselebi 1668-ban járt Budán, és így írt az erődítményről.⁸⁷ „Az Iszkele kapun bemelve, délnek nyíló kettős erős kapu van. E kapun befelé menve, egyenesen nyugotnak, a nagy Ákhor-kapuig tágas főút van. Körülete egyszeres bölme erődítmény. Ezt az Ákhor-kapu bölménének [erődítményszakasz] hívják.” Majd újra a helyszínről: „E városban az Iszkele és Ákhor-kapu környéke nagyon szűk, de csinos és látogatott hely. Ákhor-kapunak azért nevezik, mert Lajos király az elfogott oszmánlik lovait itt záratta el.” Az istállók épületeit várfalakkal kötötték össze, ebből alakították ki az Istálló erődített városnegyedét, vagyis az Ahorluk bölmeszít.⁸⁸ A bölme dél felé a Vízvárig, vagyis a Zsigmond-korban épült erődítményszakaszig terjedt.⁸⁹ Északon szintén egy zárófalig, amit a vár Szent János, vagy Vízi kapujától, a törökkori Aranybástya és Ezüsbástya érintésével a két istállóépület északi végeit is belefoglalva, egészen a Dunáig húzódt.

Az alapfalak Buda első fennmaradt ábrázolásán, a Schedel metszeten még nem láthatóak, ha csak a Duna-parti, kőből épült kerítésfalat nem tekintjük annak. A két épület a legkorábban Enea Vico metszetén tűnt fel az 1542.évi ostrommal kapcsolatban Arsenal, vagyis fegyvertár elneve-

⁸³ BALOGH 1966. 92.

⁸⁴ BALOGH 1966. 92. BALOGH 1985. 112.

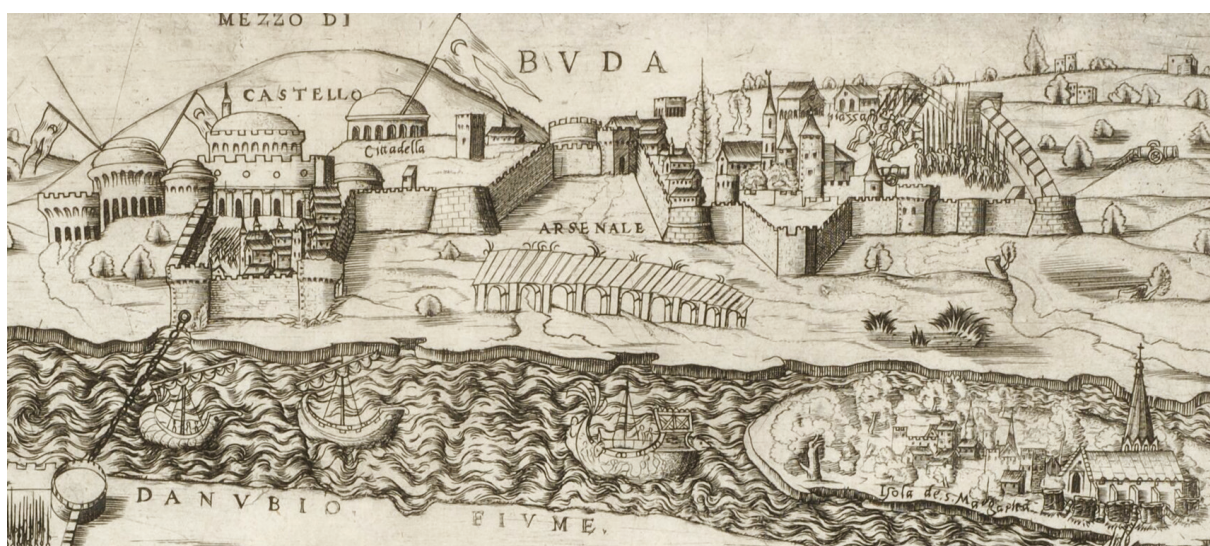
⁸⁵ FODOR 1985. 167.

⁸⁶ ZOLNAY 1977. 40.

⁸⁷ EVLIA 1985. 280. 284. A szöveget tájékoztatókkal fordította Karácson Imre.

⁸⁸ FEKETE-NAGY 1975. 353.

⁸⁹ GENERÁL 1986. 416-419.; 428.

4. kép – Az istálló ábrázolása Arsenal felirattal Enea Vico rézmetszétén, 1542 (BTM Kiscelli Múzeum, Metszettár)

Fig. 4 – Depiction of the stable with the inscription 'Arsenal' in an etching by Enea Vico, 1542 (BHM Kiscell Museum, Collection of Prints and Drawings)

zéssel (4. kép).⁹⁰ A következő, sokkal szemléletesebb ábrázolás a vízfestményen is dokumentált császári követ megérkezése, amely 1616. tavaszán történt Budán.⁹¹ Ferdinánd császár követei Prágából indultak szekerekkel, Béctől pedig több városban tett pihenő után hajón érték el a várost. A huszonhat hajóból álló flotta „... a vár alatt a királyi istállóknál szerencsésen ...” kikötött. A korábban „régí révnek” is nevezett királyi kikötő az istálló épületek és a Vízvárnak nevezett erődítés között feküdt. A rajzon egy erődszerű, négyszögletes épület látható. A dunai és a Várhegy felőli épületszárnya elég romos, a tetőzet gerendái kilógnak, vagy nincsenek is meg egyáltalán. A oldalfalain keskeny ablakok és támpillérek vannak, a nyugati szárny középtáján egy ajtó nyílik a belső udvarba. A következő illusztrációk, amelyek meglehetősen pontosan ábrázolják a házakat már 1686-ból származnak. Magliar Andrásnak az 1686-os ostromot ábrázoló metszeten ugyancsak egy erődítés-szakasz látszódik 29-es számmal jelölve. A feloldásban Aher kapusi, vagy Porta dell' stalle, vagyis istálló kaput találjuk.⁹² Az ezzel egy időben készült Ferdinando Marsigli-féle térképen Ákhorlik kuleszi olvasható, vagyis istálló torony, amit a rumiliai lovasok egy csapata őrzött, és a Sziavus aga által építtetett paliszádfal. Mindkét ábrázolás a stratégiai jelentőségűnek számító objektumokat feliratozta, a két istállóépületet csak a felmérésben jelölték. Ludwig Nicolaus von Hallart hadmérnöknek és Michael Wening rézmetszőnek köszönhető az ostromokat ábrázoló nagyszabású metszetsorozat, amelynek több darabján is feltűnik a két istálló.⁹³ A Gellért-hegy felől készült rajzon beelátunk a keleti épület két fala közé, amit elborított a beomlott tetőzet és az ostromkor megsérült épület omladéka. Az északról és keletről készült metszeten pedig a két sérült épület egymáshoz való viszonya látszódik. Domenico Fontana katonai mérnök nagy-

⁹⁰ Rózsa 1963. 171. (Kat. 72.)

⁹¹ Jajczay 1934. 81-82. 85. Rózsa 1963. 285. (Kat. 146.). Végh 2015. C.3.3. tábla

⁹² Veress 1906. 138. utáni három kép; 145. (31-32. szám); 151. (29. szám).

⁹³ Rózsa 1963. 167-168. (Kat. 70.), 178-181. (Kat. 77.), 256. (Kat. 112.). Végh 2015. C.6.6., C.6.2., C.6.3., C.6.4. táblák, MNL Hadtörténeti Intézet és Múzeum Jelzet: H.III.c.147.

5. kép – A két istállóépület N. M. De la Vigne térképén, alaprajz, 1686 (BTM Kiscelli Múzeum, Metszettár)

Fig. 5 – The layout of the two stables on the map of N. M. De la Vigne, 1686 (BHM Kiscelli Museum, Collection of Prints and Drawings)

épületeket ekkor közel egyforma hosszúaknak és egyforma széleseknek rajzolták. Nem tudjuk, hogy ez a valós állapot volt-e, vagy csak egy idealizált ábrázolás.

AZ ÉPÜLETEK ÚJKORI HASZNÁLATA ÉS A FALAK RÉGÉSZETI AZONOSÍTÁSA

Fortunato de Prati tábornok megállapítása szerint a hosszantartó ostrom során biztosan megsérültek, tetői az ácsudvarral (Bauhof) és a Harmincadhivatallal (Dreissigsthaus) együtt „siralmas állapotban” voltak.⁹⁶ A két épületet az itt állomásozó katonák ételmezési raktáraknak (Kaiserliche Proviant Haus) használták, pékműhely is működött bennük. A 18. században felújított formájában többnyire azonos formát mutatott, csak a Mansfeld-metszeten és a térképeken látszódik, hogy a nyugati épület északi végét lebontották.⁹⁷ Mikovinyi Sámuel 1737-es látképe, és Francois Langer 1749-es térképe szintén ételmezertárként (Magasin des Vivres Boulangeries, Proviant-haus) mutatja őket.⁹⁸ A 18. században már elég pontos felmérések és szép rézkarcok készültek a két hosszú házról, többek között Mikovinyi Sámuel (1737), J. E. Mansfeld (1777), Francois Langer (1728), Johannes Matthey (1743), és Havel Salgari de Salger (1763) munkája jóvoltából.⁹⁹ (7. kép)

1810-ben tűzvész pusztított a Tabánban, ami északra is kiterjedt a halászvárosi házakig és a kapucinus kolostorig, így a két hosszú ház sem menekült meg.¹⁰⁰ 1822-ben egy árvíz okozott nagy

szabású pannóján a nyugati épület belseje tűnik fel, a keleti falát támpillérek tagolják, a belső támpillérek ábrázolása nyilvánvalóan tévedés.⁹⁴ A jelmagyarázat szövege szerint Mátyás király istállójának falait csodálhatjuk (Mura-ille des Escuries du Roy Matthias). A Nicolas Marcel de La Vigne hadmérnök által jegyzett térképen nagy fegyvertár (Armamentarius majus) felirattal ábrázolták (5. kép) (6. kép), Joseph Haüy hadmérnök térképén nagy élelmiszertár (grand magasin au vivres) névvel van jelölve, H. Bredekownál pedig királyi istállóként, vagy lovardaként (königliche reitstaller) szerepelnek.⁹⁵ Az

⁹⁴ Rózsa 1963. 169. (Kat. 71.)

⁹⁵ Végh 2015. C.2.1., C.4.1., C.5.1. táblák

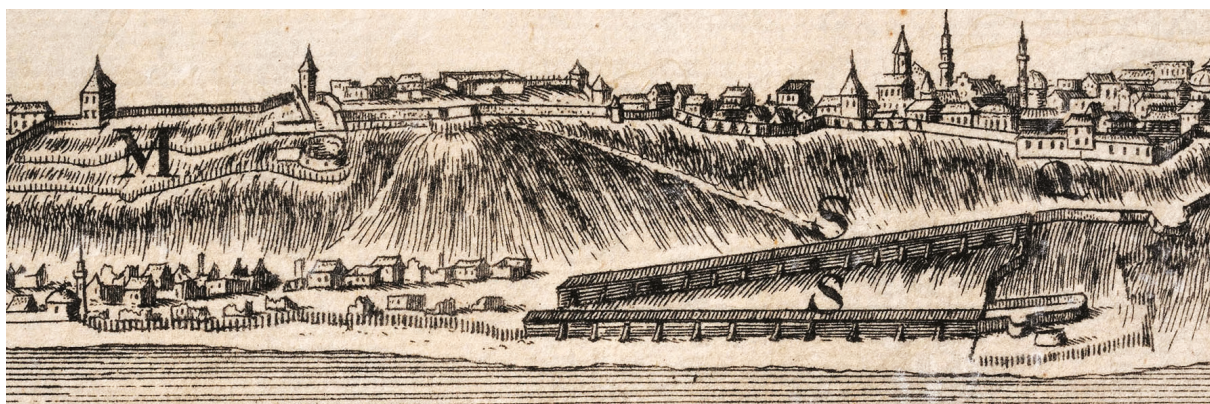
⁹⁶ Nagy 1964. 199., 237-238. Bánrévy 1932. 124. Simon 2017. 74-75.

⁹⁷ Rózsa 1963. 183-185. (Kat. 80.) 214. (Kat. 94.)

⁹⁸ BFL XV. 16.a.201/cop2. Simon 2017. C.1.3. és C.3.1. táblák

⁹⁹ BTM Kiscelli Múzeum Metszettár Jelzet: 70.6. HIM Jelzet: G_I_h_67. MNL OL Jelzet: S_68_-_XI_-_No._94. HIM Jelzet: G_I_h_988. HIM Jelzet: G_I_h_67/1. BFL Jelzet: BFL_XV.16.a.203/cop1.

¹⁰⁰ JAJCAY 1936. 170. SIMON 2017. 74-75. Hainits Frigyes térképe 1810. után. BFL XV.16.a.205/29.

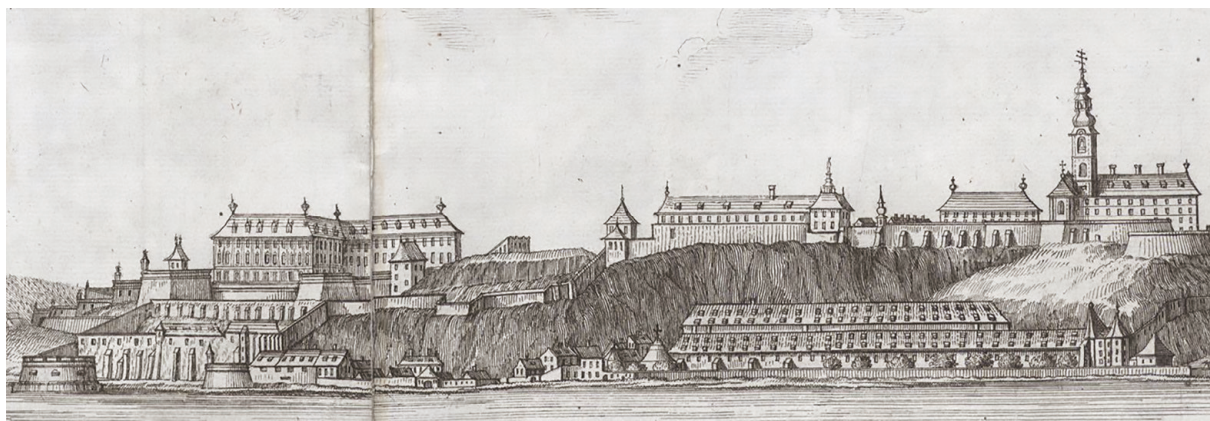
6. kép – A két istállóépület N. M. De la Vigne térképén, metszetrajz, 1686 (BTM Kiscelli Múzeum, Metszettár) / Fig. 6 – Section drawings of the two stables on the map of N. M. De la Vigne, 1686 (BHM Kiscell Museum, Collection of Prints and Drawings)

károkat benne, ekkor Kimmach Alajos terve alapján a Duna-partot is megerősítették. A „kincstári épületek” sok ostromot megélt falait végül a Lánchíd és az Alagút építéskor bontották le, egy kis rész kivételével.¹⁰¹ A kiváltás ára némi alkudozás után végül 220.000 forintba került a Lánchíd részvénytársaság és István főherceg közbenjárásának köszönhetően. Lehetséges, hogy a házak bontásának terve nem volt egyértelműen elhatározva. Ez látszik egy 1839-es tervváltozatról készült fantáziaképen.¹⁰² A nyugati épület déli végét, az egykori szénatárat (Heu Magazin) 1861-ben a Budai Népszínház céljára alakították át, ahol a színház 1870-ig működött.¹⁰³ Az egykor világhírű egyetemnek épült falak utolsó részeit nagy nehézségek árán ekkor takarították el: „... a falak nem engedtek a csákányütéseknek és dinamittal kellett felrobbantani.”

A helyszínen Magyar Károly és Benda Judit végzett régészeti feltárásokat.¹⁰⁴ Az ásás során a Fő utca 1. számú ház pincéjében előkerült a keleti istállóépület keleti, 210-220 cm-es szélességű,

7. kép – A két tárház Mikoviny Sámuel látképén, 1737 (BTM Kiscelli Múzeum, Metszettár)

Fig. 7 – The two storerooms on a veduta by Sámuel Mikoviny, 1737 (BHM Kiscell Museum, Collection of Prints and Drawings)

¹⁰¹ CLARK, William Tierney: Situations Plan ... 1839. (MNL OL S_12_-_Div._XIII_-_No._657.), Schaesburg: Situations Plan ... 1842. (BFL XV.16.a.205/41), Clark W.T. A tervezett Lánchíd helye (MNL OL T_14_-_No._34/IV/19). Deák – Lanier 2005.

¹⁰² Lánchíd fantáziaképe Wiliam Tierney Clark meg nem valósult tervváltozata alapján 1839. (BFL X.234-3.)

¹⁰³ PUKÁNSZKYNÉ 1979. 3., 46-50., 285. 1. kép

¹⁰⁴ MAGYAR 2007. 20-23. MAGYAR 2011. 157-160. MAGYAR 2012. 187-188. BENDA–ANDERKÓ–TÓTH 2013. 13. BENDA–ANDERKÓ–TÓTH 2014. 51-55. BTM Adattár Régészeti szakvélemény a Fő utca 1. feltárásáról.

törtköves építésű fala, amit mintegy 50 méter hosszasan lehetett követni. Tőle nyugatra, vele párhuzamosan futott egy másik vastag fal, amely felett részben a Lánchíd Palota Fő utcai homlokzata állt. A két fal közötti beltér szélessége 7,5 méter volt, a nyugati hosszanti fal valószínűleg inkább egy belső helyiség osztófala lehetett.¹⁰⁵ Megpróbáltuk rekonstruálni az istállók elhelyezkedését az 1743-as Matthey térképre vetített geodéziával. (2. kép) Az összevetített térkép alapján a keleti épület szélessége 19 méter, hosszúsága 160 méter; a nyugati épület szélessége 15 méter, hosszúsága 170 méter lehetett. Az ásatás tanúsága szerint mindkét homlokzati falon pusztulási nyomok, fal-köpenyezések, török-kori és újkori újjáépítések és átalakítások mutatkoztak. (8. kép) Középkori járószintet nem lehetett megfigyelni, mert a Lánchíd Palota építéskor valószínűleg megsemmisítették, az alatta húzódó középkori rétegsor a Duna felé lejtett. Az istállóépület északi végében egy török kori, nagyméretű, 220 cm átmérőjű vízkerék került elő, illetve a vízmű aknafala és mellette egy fürdőszerű, terrazzo padlós helyiség. A vele szemben levő, Fő utca 2. számú telken több ütemben történt feltáráson – a várakozással ellentétben – nem került elő a nyugati istállóépület keleti homlokzati fala. Az ásatáson egy középkori ásott kút, szemétdödrök, egy törökkori, faszervezetes ház, és pincéje betöltésében egy teljes szemeskályha omladékával láttak napvilágot.

9. kép – A keleti istállóépület keleti fala a Fő utca 1. épület pincéjében. (Fotó: Magyar Károly)

Fig. 9 – The eastern wall of the eastern stable building in the basement of 1 Fő Street (Photo: Károly Magyar)

ZÁRSZÓ

A latin szöveg valószínűleg a középkori Magyar Királyság legkorábbi fennmaradt építészeti tervének leírása. Mai fogalmaink szerint egy alaprajz, amelyben a részletek kidolgozásáig nem jutottak el. Valószínűleg csak jelölve voltak rajta az épület terei és funkciói. Eredetileg tartozhatott hozzá egy homlokzati rajz, látványterv is, amelyet elsődlegesnek tartottak ebben a korszakban is. Az építkezést ugyan elkezdték, de Mátyás király halála után valószínűleg „bedőlt a projekt”. A király által elgondolt nagyszabású épület „kiviteli terve” és „megvalósíthatósági tanulmánya” nem készült el, ez látszik a helyszín domborzati viszonyainak figyelmen kívül hagyásában is. A leírás és az elkészült alapfalak nincsenek szinkronban egymással. Úgy tűnik, hogy az építés vezetője nem teljesen ismerte a tervet, vagy félreértelmezte azt. Mivel az építkezés nem fejeződött

¹⁰⁵ Magyar Károly a nyugati falat homlokzatként határozta meg, a 7. képen látható térkép és geodézia egymásra vetítése azonban inkább egy belső helyiség falát valószínűsíti.

be, ezért az egyetem megalapítása és pápai jóváhagyása sem történt meg. Bár a korabeli „nagyberuházás” nagy bevétellel is kecsegtetett volna (tandíjak, ellátási költségek fedezése, egyéb fogyasztások), Mátyás utódjáról, II. Ulászló királyról semmilyen forrás nincs arra vonatkozólag, hogy az építkezést folytatni szándékozott volna. A felhúzott falakat ellátták földemmel, és a királyi udvar gazdasági épületeiként hasznosították: istálló, kocsiszín, terménytároló, fegyvertár vált belőle.

Az országban kialakult szokások miatt a közép- és felsőfokú továbbtanulás szükségessége nem épült be a köztudatba, mert sem a világi, sem az egyházi pályán való érvényesüléshez nem volt szükség különösebb iskolai képzettségre. Aki mégis tanulásra adta a fejét, annak biztos anyagi háttérrel, és legalább két nyelv magasabb szintű ismeretével kellett rendelkeznie. A latin az oktatás, sőt Magyarország hivatalos és hivatali nyelve volt a középkorban, a másik „élő” nyelv (pl. német, olasz, lengyel) pedig a mindennapi érintkezéshez kellett, mivel a tanulók külföldi egyetemeket látogattak. A magyarországi egyetemalapítások egyike sem bizonyult hosszú életűnek, a budai pedig még az alapításig sem jutott el. Ha felépült volna, akkor Heltai Gáspár szavaival élve *„mind e széles világon nem lenne jobb, szebb, és bővebb schola annál.”*¹⁰⁶

¹⁰⁶ Székely István 1559-es sorai szerint: „Tovaba ez nem csak hadi dologban, hanem nemes tudomanioknak is követesebe igen dicsiiretes vala, kit meg bizonit a Budan valo Bibliotekanac csenaltatasa, kiben eg nehan ezer könveket mind e szeles vilagrol be giütetöt vala, Görögül, Sidoul, es Deakul meg iratakat, kinec az ő akaratia ez vala, ha az isten tovaba ez vilagon meg haggia vala, hog' oll' tanossagnac heliet szerezen it ez orszagba, ki mind e' szeles vilagot meg halagia.” Szenci Molnár Albert 1630-ban így írt róla: „Budán az kiralyi Collegiumnak már fundamentomat is felrakatta vólt.” KLANICZAY 1990. 607.

Irodalom

- ALTMANN 1997 ■ ALTMANN, Júlia: Die mittelalterliche Universität in Óbuda (Altofen). In: Universitas Budensis 1395-1995. Szerk: Szögi László-Varga Júlia. Budapest, 1997. p. 67-72.
- ÁBEL 1881 ■ ÁBEL Jenő: Egyetemeink a középkorban. Budapest, 1881.
- BALOGH 1923-1926 ■ BALOGH Jolán: Néhány adat Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatának történetéhez a renaissance-korban. Archaeologiai Értesítő 40. (1923-1926) p. 189-209.
- BALOGH 1952 ■ BALOGH Jolán: A budai királyi várpalota rekonstrukciója. Művészettörténeti Értesítő 1. (1952) p. 29-40.
- BALOGH 1966 ■ BALOGH Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. 1. Budapest, 1966.
- BALOGH 1985 ■ BALOGH Jolán: Mátyás király és a művészet. Budapest, 1985.
- BALOGH-VADÁSZ 2020 ■ BALOGH-VADÁSZ Barnabás: „A kétszer alapított...” A középkori Óbudai Egyetem nehéz kezdetei. <https://ujkor.hu/content/a-ketszer-alapitott-a-kozepkori-obudai-egyetem-nehez-kezdetei> (letöltés ideje: 2023.08.04.)
- BANFI 1937 ■ BANFI, Florio-Ehrle, Francesco: I piú antichi statui della facoltá teologica dell' Università di Bologna. Századok 71. (1937) 1. p. 91-94.
- BARBON 2005 ■ BARBON, Ferdy Hermes: I segni dei mercanti al Fondaco dei Tedeschi. Actes Du XIV. Colloque International de Glyptographie de Chambord. Centre International de recherches Glyptographiques. Chambord, 2005. p. 1-51.
- BÁNRÉVY 1932 ■ BÁNRÉVY György: Húsz év Buda fejlődéstörténetéből. História 5. (1932)1-4. p. 118-127.
- BELTRAMINI 2000 ■ BELTRAMINI, Maria: La latinizzazione del Trattato d' Architectura del Averlino. Pisa, 2000.
- BENDA-ANDERKÓ-TÓTH 2014 ■ BENDA Judit-ANDERKÓ Krisztián-TÓTH Farkas Márton: Régészeti kutatások a budai Várhegy előterében. Aquincumi Füzetek 20. (2014) p. 50-60.
- BENDA-ANDERKÓ-TÓTH 2013 ■ BENDA Judit-ANDERKÓ Krisztián-TÓTH Farkas Márton: Budapest, Fő utca 2. In: Kvassay Judit-Kreiter Attila (szerk.): Régészeti kutatások Magyarországon 2013. Budapest, 2019. p. 13.
- BIERBAUER 1938 ■ BIERBAUER Virgil: King Matthias Corvinus plans a university in Buda. The Hungarian Quarterly 4. (1938) p. 137-142.
- BLÁZY 2010 ■ BLÁZY Árpád: Simon Griner (Grynaeus) és Buda (1521-1523). Budapest, 2010.
- BONFINI 1995 ■ BONFINI, Antonio: A magyar történelem tizedei. Budapest, 1995.
- CSÁNKI 1884 ■ CSÁNKI Dezső: I. Mátyás udvara. Budapest, 1884.
- CSÁSZÁR 1914 ■ CSÁSZÁR Mihály: Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Oklevéltárral. Tanulmányok a Nemzeti Művelődésünk történetéhez. 1. Pozsony, 1914.
- DEÁK-LANIER 2005 ■ DEÁK Antal András-LANIER, Amelie: Széchenyi István és Sina György közös vállalkozásai. Budapest, 2005. (A múlt ösvényén.)
- DOMANOVSKY 1939 ■ DOMANOVSKY Sándor: Magyar renaissance - Magyar művelődéstörténet. 2. Budapest, 1939.
- KASZA 2021 ■ KASZA Péter (szerk.): Buda oppugnata. Források Buda és Pest 1540-1542. évi ostromainak történetéhez. Budapest, 2021.(Mohács 1526-2026. Rekonstrukció és emlékezet)

- EGIDI 2013 ■ EGIDI, Roberto: *L' Athenaeum di Roma. Bolletino di archeologia on line.* 4. (2013) 2-3-4. p. 3-16.
- EVLIA 1985 ■ EVLIA cselebi: *Evlia cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660-1664.* Budapest, 1985.
- KOVÁCS, E. 2008 ■ KOVÁCS Péter, E.: *Mátyás a reneszánsz király.* Budapest, 2008.
- FARBAKY 1988 ■ FARBAKY Péter: *A budai középkori királyi palota díszudvara.* *Ars Hungarica* 16. (1988) 2. p.143-171.
- FARBAKY 2001 ■ FARBAKY Péter: *A budai királyi palota Mátyás és a Jagellók idején.* *Tanulmányok Budapest Múltjából* 29. (2001) p. 205-216.
- FARBAKY 2006 ■ FARBAKY Péter: *Chimenti Camicia, a Florentine woodworker-architect, and the early Renaissance reconstruction of the royal palace in Buda during the reign of Matthias Corvinus (ca. 1470-1490).* In *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz* 50. (2006) p. 215-256.
- FARBAKY 2008 ■ FARBAKY Péter: *Chimenti Camicia, Mátyás firenzei asztalos-építész és szerepe a budai királyi építkezésekben.* In: FARBAKY Péter-Spekner Enikő-Szende Katalin-Végh András (szerk.): *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490. Kiállítási katalógus.* Budapest, 2008. p. 313-315.
- FEHÉR 1965 ■ FEHÉR Géza: *Az isztambuli Aja Szófia budai renaissance gyertyatartói.* *Művészet* 6. (1965) 11. p. 3-6.
- FEKETE-NAGY 1975 ■ FEKETE Lajos-NAGY Lajos: *Budapest története a török korban.* In: Gerevich László (szerk.) *Budapest története II.* Budapest, 1975. p. 335-436.
- FÉNYES 2007 ■ FÉNYES Gabriella: *A budai vízemelő szerkezetek maradványairól.* *Magyar Múzeumok* 13.(2007) 3. p. 24-25.
- FEUERNÉ TÓTH 1974 ■ FEUERNÉ TÓTH Rózsa: *A budai „Schola”: Mátyás király és Chimenti Camicia reneszánsz ideálváros terve.* *Építés- építészettudomány* 5. (1974) 3-4. p. 373-385.
- FEUERNÉ TÓTH 1987 ■ FEUERNÉ TÓTH Rózsa: *Művészet és humanizmus a korareneszánsz Magyarországon.* *Művészettörténeti Értesítő* 36. (1987) 1. p. 1-53.
- FODOR 1985 ■ FODOR Pál: *Néhány adat a török végvári rendszer állapotáról a 17. század középső harmadából.* In: *magyar és török végvárak.* Eger, 1985. (*Studia Agriensia*, 5.) p. 165-172.
- FÓGEL 1913 ■ FÓGEL József: *II. Ulászló udvartartása (1490-1516).* Budapest, 1913.
- FÓGEL 1927 ■ FÓGEL, Giuseppe: *Storia della Bibliotheca Corvina dalla congiura del 1471 alla morte di Mattia (1490).* In: Berzeviczy, Alberto-Kollányi, Francesco- Gerevich, Tiberio (szerk.): *Bibliotheca Corvina: la bibliotheca di Matthia Corvino re d'Ungheria.* Budapest, 1927. p. 15-25.
- FRAKNÓI 1874 ■ FRAKNÓI Vilmos: *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században.* Budapest, 1874.
- FÓGEL 1917 ■ FÓGEL József: *II. Lajos udvartartása (1516-1526).* Budapest, 1917.
- GENERÁL 1986 ■ GENERÁL Tibor: *Buda katonai helyzete a hanyatló oszmán birodalomban és védelmének körülményei az 1686-os ostrom során.* *Hadtörténelmi Közlemények* 33. (1986) 3. p. 403-438.
- GÖDÖLLE 2017 ■ GÖDÖLLE Mátyás: *Buda és Pest 1541/42. évi ostromainak ábrázolásai.* *Tanulmányok Budapest Múltjából* 42.(2017) p. 165-196.

- GREGOROVIVS 1897 GREGOROVIVS Ferdinánd: Hadrián császár. A görög-római világ Hadrián korabeli rajza. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata, 3.) Budapest, 1897.
- GRÜLL 1996 ■ GRÜLL Tibor: Petrus Niger: Clipeus Thomistarum sive quaestiones super arte veteri Aristotelis. In: Szende Katalin, G.–Szabó Péter: A magyar iskola első évszázadai (996-1526). Az „1000 éves a magyar iskola” országos program győri kiállítása. Győr, 1996. p. 209.
- GYÜRKY, H. 1981 ■ GYÜRKY Katalin, H.: Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda. (Fontes Archaeologici Hungariae) Budapest, 1981.
- GYÜRKY, H. 1982 ■ GYÜRKY Katalin, H.: A budai domonkos rendház főiskolájának épülete. In: Marosi Ernő–Tóth Melinda–Varga Livia: Művészet I. Lajos korában 1342-1382. Kiállítási katalógus. Budapest, 1982. p. 257-263.
- HAJNÓCZI 1992 ■ HAJNÓCZI Gábor: Bonfini Averlino-fordítása és a budai Vitruvius kézirat kérdése. *Ars Hungarica* 20. (1992) 2. p. 29-34.
- HAJNÓCZI 1994 ■ HAJNÓCZI Gábor: Az ideális város a reneszánszban. Budapest, 1994.
- HAJNÓCZI 2002a ■ HAJNÓCZI Gábor: Civitas és universitas. Ideális város és egyetem. In: Vitruvius öröksége. Tanulmányok a „De architectura” utóéletéről a XV. és XVI. században. Budapest, 2002. p. 65-76.
- HELTAI 1981 ■ HELTAI Gáspár: Krónika az magyaroknak dolgairól. Budapest, 1981.
- HORVÁTH 1953 ■ HORVÁTH János: A reformáció jegyében. A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete. Budapest, 1953.
- IMPLOM 2017 ■ IMPLOM Lajos Adatok a Szent Domonkos-rend magyarországi rendtartományának történetéhez. A rendtartomány alapításától 1526-ig. Vasvár, 2017. (Magyar domonkos rendtörténet, 1.)
- JAJZAY 1934 ■ JAJZAY János: Császáry követ fogadása Budán a török idők alatt, a Fővárosi Könyvtár egy vízfestményén. Budapest, 1935 (A Fővárosi Könyvtár évkönyve, 4.) (1934.) p. 73-87.
- JAJZAY 1936 ■ JAJZAY János: Budai és pesti veduták vallásos tárgyú képeken. Tanulmányok Budapest Múltjából 4. (1936) p. 157-173.
- KARÁCSON–SZEKFŰ 1916) KARÁCSON Imre–SZEKFŰ Gyula (szerk.): Török történetírók III. 1566-1659. (Török-magyarokori történelmi emlékek, 5.) Budapest, 1916.
- KLANICZAY 1984 ■ KLANICZAY Tibor: Egyetem és politika a magyar középkorban. In: Székely György (szerk.): Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról. (Memoria saeculorum Hungariae, 4.) Budapest, 1984. p. 35-44.
- KLANICZAY 1990 ■ KLANICZAY Tibor: Egyetem Magyarországon Mátyás korában. Irodalomtörténeti Közlemények 94.(1990) 5-6. p. 575-612.
- KUBINYI 1964 ■ KUBINYI András: A budai vár udvarbírói hivatala (1458-1541). Kísérlet az országos és a királyi magánjövödelmek szétválasztására). Levéltári Közlemények 35.(1964) 1. p. 67-98.
- KUBINYI 1968 ■ KUBINYI András: Polgári értelmiség és hivatalnokrétege Budán és Pesten a Hunyadi- és a Jagelló-korban. Levéltári Közlemények 39.(1968) 2. p. 205-231.
- KUBINYI 1975 ■ KUBINYI András: Budapest története a későbbi középkorban, Buda elestéig. In: Gerevich László (szerk.) Budapest története. Budapest, 1975. p. 7-240.

- KUBINYI 2005 ■ KUBINYI András: Politikai vitakultúra a Mohács előtti Magyarországon. Bácsi Ferenc szózata a hatvani országgyűléshez (1525), valamint egy latin verse. In: Almási Tibor–Draskóczy István–Jancsó Éva (szerk.): *Studia professoris-professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*. Budapest, 2005. p. 169-195.
- KULCSÁR 1971 ■ KULCSÁR Péter: Az óbudai egyetem Heltai Gáspár krónikájában. *Acta Universitatis Szegediensis – Acta Historiae Litteratum Hungaricum* 10-11.(1971) p. 5-7.
- KULCSÁR 1972 ■ KULCSÁR Péter: Az óbudai egyetem Heltai Gáspár krónikájában. *Irodalomtörténeti Dolgozók* 63.(1972) p. 5-7.
- KULCSÁR 1973 ■ KULCSÁR Péter: Bonfini Magyar Történetének forrásai és keletkezése. *Humanizmus és Reformáció*. 1. Budapest, 1973.
- LAMPRIIDIUS 1924 ■ LAMPRIIDIUS, Aelius: Severus Alexander. In: *Historia Augusta, Volume II: Caracalla. Geta. Opellius Macrinus. Diadumenianus. Elagabalus. Severus Alexander. The Two Maximini. The Three Gordians. Maximus and Balbinus*. Cambridge, 1924. (Loeb Classical Library , 140.) p. 178-313.
- https://www.loebclassics.com/view/historia_augusta_severus_alexander/1924/pb_LCL140.245.xml (letöltés ideje: 2023.09.12.)
- MAGYAR 2007 ■ MAGYAR Károly: Beszámoló Buda első, XV. századi és török kori vízműveinek feltárásáról. *Magyar Múzeumok* 13.(2007) 3. p. 20-23.
- MAGYAR 2011 ■ MAGYAR Károly: Budapest, I. ker. Fő utca 2. *Aquincumi Füzetek* 17. (2011) p. 157-160.
- MAGYAR 2012 ■ MAGYAR Károly: Budapest I. Fő utca 2. In: KISFALUDY Júlia (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2010*. Budapest, 2012. p. 187-188.
- MELICH 1912 ■ MELICH János: *Calepinus latin-magyar szótára*. Budapest, 1912.
- MÉSZÁROS 1981 ■ MÉSZÁROS István: XVI. századi városi iskoláink és a „studia humanitatis”. In: Klaniczay Tibor (szerk.): *Humanizmus és reformáció* 11. Budapest, 1981.
- MIKONYA 2014 ■ MIKONYA György: *Az európai egyetemek története (1230-1700)*. Budapest, 2014.
- MIKÓ 1994 ■ MIKÓ Árpád: Vitruvius Redivivus? Bonfini Averlino-fordítása és az antik hagyomány. *Ars Hungarica* 22. (1994)1. p. 30-35.
- MÜHLBERGER 1996 ■ MÜHLBERGER, Kurt: *Die Universität Wien. Kurze Blicke auf eine lange Geschichte*. Wien, 1996.
- NAGY 1964 ■ NAGY Lajos: A Víziváros XVII. század végi topográfiája. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 16. (1964) p. 181-244.
- PALUGYAY 1852 ■ PALUGYAY Imre: *Buda-Pest szabad királyi városok leírása*. Pest, 1852.
- Pukánszky Kádár Jolán 1979 ■ Pukánszky Kádár Jolán: *A Budai Népszínház története*. Budapest, 1979.
- RITOÓKNÉ 2002 ■ RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes: A magyar humanizmus-kutatásról Schallaburg után. In: „Nympha super ripam Danubii”. *Humanizmus és reformáció* 28. *Tanulmányok a XV-XVI. századi magyarországi művelődés köréből*. Budapest, 2022. p. 9-21.
- ROMHÁNYI 1996 ■ ROMHÁNYI Beatrix: A koldulórendek szerepe a középkori magyar oktatásban. In: SZENDE Katalin, G.–SZABÓ Péter (szerk.): *A magyar iskola első évszázadai (996-1526)*. Az „1000 éves a magyar iskola” országos program győri kiállítása. Győr, 1996. p. 35-40.
- RÓZSA 1963 ■ RÓZSA György: *Budapest régi látképei (1493-1800)*. *Monumenta Historica Budapestinensia*. Budapest, 1963.

- SALAMON 1885 ■ SALAMON Ferencz: Mátyás király egyeteme. Budapesti Szemle 105. (1885) p. 321-339.
- SERLORENZI-EGIDI 2013 ■ SERLORENZI, Mirella-EGIDI, Roberto: L' Athenaeum Adriano, Storia di un edificio dalla fondazione al XVII secolo. Note conclusive. Bolletino di archeologia on line. Direzione generale per le antichità IV. (2013)2-3-4. p. 192-198.
- SCHWARZ Péter: Schwarz Péter budai tanár Mátyás királyhoz intézett ajánlása Clipeus Thomistarum című műve előtt (Velence, 1481), amelyben említést tesz az uralkodó által Budán szervezett főiskoláról / szerző Petrus Niger <https://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=25907>
- SIKLÓSSY 1985 ■ SIKLÓSSY László: Hogyan épült Budapest? 1870-1930. Budapest, 1931. (reprint, 1985.)
- SIMON 2017 ■ SIMON Katalin: Buda II. kötet (1686-1848). Szilágyi Magdolna (szerk.): Magyar Város-történeti Atlasz 5. Budapest, 2017.
- SOLTÉSZ 1905 ■ SOLTÉSZ Gyula: Az 1494. és 1495. évi királyi számadások művelődéstörténeti vonatkozásai. Művelődéstörténeti értekezések 18. Budapest, 1905.
- SPEKNER 2016 ■ SPEKNER Enikő: A budai iskolák. In: BENDA Judit-KISS Virág-MAGYAR Károly-LIHOŇCZAK-NUREK, Gražina (szerk.): Közös úton. Budapest és Krakkó a középkorban. Kiállítási katalógus, Budapest, 2016. p. 131-132.
- SZAKÁLY-SZÜCS 2005 ■ SZAKÁLY Ferenc-SZÜCS Jenő: Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából. Budapest, 2005.
- SZEGEDI 2022 ■ SZEGEDI László: Két középkori magyar egyetem története. A pécsi egyetem címere. Az Academia Sudensis [Veszprém] címere. Veszprémi Szemle 24. (2022) 3. p. 6-78.
- SZÉKELY 1968 ■ SZÉKELY György: A pécsi és óbudai egyetem alapítása a középeurópai egyetemlétesítések összefüggéseiben. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1967. Pécs, 1968. p. 155-174-
- SZÉKELY 1996 ■ SZÉKELY György: Hazai egyetemalapítási kísérletek és a külföldi egyetemjárás. In: SZENDE Katalin, G.-SZABÓ Péter (szerk.): A magyar iskola első évszázadai (996-1526). Az „1000 éves a magyar iskola” országos program győri kiállítása. Győr, 1996. p. 79-86.
- SZÉKELY 1997 ■ SZÉKELY György: Egyetemi kancellárok a 14-15. századi Magyarországon. Századok 131. (1997) 1. p. 157-167.
- SZERÉMI 1961 ■ SZERÉMI György: Magyarország romlásáról.(Monumenta Hungarica 5.) Budapest, 1961.
- SZENDE 2008 ■ SZENDE Katalin: „S nyögte Mátyás bús hadát...” Hunyadi Mátyás és Bécs 1457-1490. In: FARBAKY Péter-SPEKNER Enikő-SZENDE Katalin-VÉGH András (szerk.): Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490. Kiállítási katalógus. Budapest, 2008. p. 381-384.
- SZÖGI 1995 ■ SZÖGI László (szerk.): Régi magyar egyetemek emlékezete. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez 1367-1777. Budapest, 1995.
- TOLDY 1852 ■ TOLDY Ferenc: A magyar irodalom története II. Pest, 1852.
- Toldy 1854 ■ Toldy Ferenc (szerk.): Tizenhatodik századbéli magyar történetírók, régi kiadások és kéziratok után. Újabb nemzeti könyvtár. Harmadik folyam. Budapest, 1854.
- TOLDY 1862 ■ TOLDY Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története II. Az ó s középkori magyar nemzeti irodalom története. Pest, 1862.

- VÉGH 2006 ■ VÉGH András: Buda város középkori helyrajza I. (Monumenta Historica Budapestensia 17.) Budapest, 2006.
- VÉGH 2008 ■ VÉGH András: A budai mészárosok céhkönyvének helyrajzi vonatkozásai. In: Kenyeres István (szerk.): A budai mészárosok céhkönyve és kiváltságlevelei. Források Budapest közép- és kora újkori történetéhez. Budapest, 2008. p. 57-72.
- VÉGH 2015 ■ VÉGH András: Buda I. kötet, 1686-ig. (Magyar Vároštörténeti Atlasz 4.) Budapest, 2015.
- VERESS 1906 ■ VERESS Endre: Gróf Marsigli Alajos Ferdinánd olasz hadi mérnök jelentései és térképei Budavár 1684-1686-iki ostromairól és helyrajzáról. Budapest Régiségei 9. (1906.) p. 103-170.
- VITRUVIUS 1988 ■ VITRUVIUS: Tíz könyv az építészetéről. Fordította: Gulyás Dénes, Budapest, 1988.
- ZOLNAY 1977 ■ ZOLNAY László: Amikor megláncolták a Dunát. Budapest folyóirat 15. (1977) 11. p. 39-41.

Plans and reality

The history of the walls of King Matthias' university in Buda, the "Academia Corviniana", up to the 18th century

A detailed description of the planned establishment of the University of Buda has survived in the historical work of Gáspár Heltai, in his 'Chronica az magyaroknak dolgairól' (Chronicle of the Affairs of the Hungarians), completed by 1575 and published in Cluj, as well as in a Latin manuscript written before 1574 (or perhaps before 1502). Although the description was not taken seriously by many, there were some who were struck by its verisimilitude. The original Latin text may have been written by Bonfini himself, who did not eventually include it in his work 'A magyar történelem tizedei' (Decades of Hungarian History), because the construction only got as far as the foundations, and so it was impossible to write about it as an achievement. The plan contains a description of a large-scale building on the banks of the Danube below Buda Castle. The building would have had two courtyards, with the larger block used for teaching and student accommodation, while the smaller block would have housed the teachers, the rector, the head of the household, craftsmen and servants. It would also have housed the storerooms and kitchens necessary for the students and teachers. The amenities would have included a canteen, medical facilities, lit classrooms, running water and a toilet next to the Danube. According to the text, the school would have taught only the seven liberal arts, with no mention of law, medicine or theology. I believe that King Matthias was strongly motivated by his humanist interests as well as the example of Vienna, when he tried to establish a large-scale university complex in Buda. Construction began at the earliest between 1484 and 1486, but stopped in 1490 due to the death of the king. The university plan failed and the existing walls were used for other purposes, such as farm buildings. The long houses, which were later used as stables, barns, armouries and food storage, were originally the walls of the University of Buda, which King Matthias wanted to have built.

